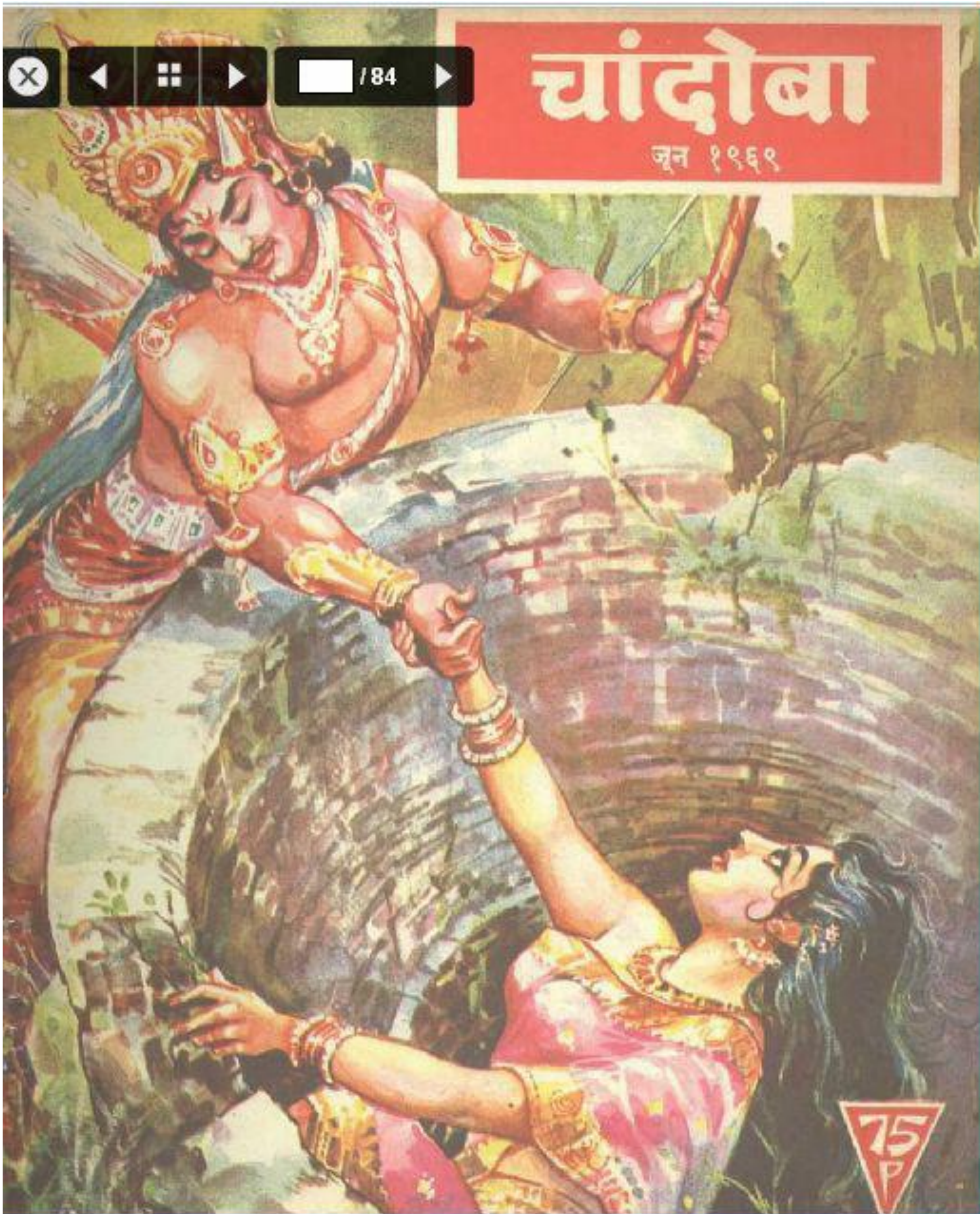

चांदोबा
जून १९६९
75 P

खजिन्याचा चोर

सुमारे तीन हजार वर्षांपूर्वी रामिसीस तृतीय नावाचा राजा इजिप्त देशाच्या गादीवर बसला. त्याच्या कारकीर्दीत इजिप्त देशात सर्वत्र शांतता नांदत होती. म्हणून रामिसीस याने आपल्या खजिन्यात पूर्वजांपेक्षा जास्त धन व संपत्ति जमा केली. सोने, चांदी, हिरे व इतर रत्ने त्याच्या खजिन्यात जसजशी जमा होत गेली तसतसा त्याच्या मनात लोभ वाढत गेला. म्हणून त्याने स्थापत्यशास्त्रात प्रवीण अशा काही लोकांना बोलावून त्याने एक नवीन व मजबूत दगडी खजिना तयार करविला. त्या खजिन्यात जाण्यायेण्यासाठी एक गुप्त द्वार पण ठेवण्यात आले. राजा स्वतः त्या गुप्त द्वाराने खजिन्यात जाई व त्याला हव्या असलेल्या मूल्यवान वस्तू काढून घेऊन ते गुप्तद्वार बंद करी आणि त्याच्यावर आपली मोहर पण लावून ठेवी.

तो खजिना बांधून तयार करणारा स्थापत्यशास्त्री फार हुशार होता. त्याने राजाला सुद्धां कळू न देतां खजिन्याच्या दगडी भिंतीत चोर दरवाज्यासारखा उपयोगी पडणारा एक दगड गुप्तपणे बसवला होता आणि त्या चोर दरवाज्यापर्यंत जाण्यासाठी एक चोरवाट पण करून ठेवली होती. त्यानंतर खजिन्याच्या वरच्या बाजूस त्याने एक पिरॅमिड बांधला. खजिना बांधून झाल्यानंतर तो शिल्पशास्त्री फार दिवस जगला नाही. परंतु मृत्यु येण्यापूर्वी त्याने खजिन्यातले थोडे धन चोरले होते. मरणसमयी त्याने आपल्या दोघां मुलांना बोलावून त्या चोर वाटेचे गुपित सांगितले होते. बाप वारल्यावर दोघे भाऊ, जेव्हां जेव्हां त्यांना पैशाची गरज भासे त्यावेळी त्या चोरवाटेने जाऊन त्यांना जरूर तेवढे धन घेऊन येत. राजा दररोज खजिन्यात

श्री. के. ना. पाटील

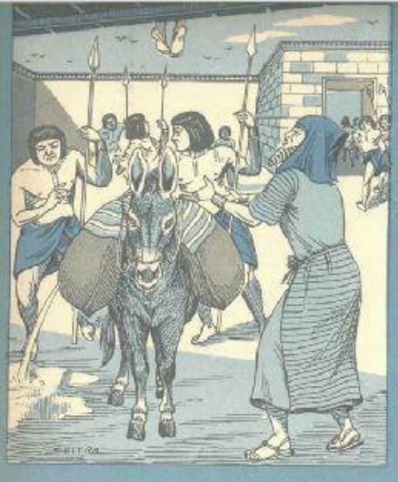
जाऊन खजिन्यातल्या वस्तू सर्व बरोबर आहेत की नाही याची खात्री करून घेत असे. म्हणून चोरी होत असल्याची गोष्ट त्याच्या नजरेस आली. तो जाई त्या गुप्तद्वारावर त्याची मोहर जशीच्या तशी असे. खजिन्याच्या भिंती इतक्या बळकट होत्या की मुंगीला सुद्धा आत प्रवेश मिळणे शक्य नव्हते. म्हणून चोर खजिन्यात कोणत्या वाटेने शिरतो, ह्याचा उलगडा राजाला होईना. म्हणून राजाने चोराला धरण्यासाठी खजिन्यात एक सांपळा तयार करून ठेवविला.

त्यानंतर एकदां दोघे भाऊ चोर वाटेने खजिन्यात शिरले तेव्हां मोठ्या भावांचा पाय त्या सापळ्यात सापडला. काळोख असल्या कारणाने त्याला तो सांपळा दिसला नाही. पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला तरी सापळ्यातून सुटणे शक्य होईना. म्हणून तो आपल्या धाकट्या भावाला म्हणाला– "धाकटू! माझा पाय सांपळ्यात सापडला आहे. माझे मरण निश्चित आहे. दोघे स्वतःचा जीव देऊन आईला दुःखी करणे बरोबर होणार नाही. तू माझे मुंडके कापून घेऊन जा. म्हणजे मला कोणी ओळखू शकणार नाही. मीदेखील निश्चितपणे ह्या जगाचा निरोप घेईन."

मोठा भाऊ म्हणाला त्यात त्याचा विवेक स्पष्ट दिसत होता. तो सल्ला धाकट्या भावाच्या लक्षात चटकन आला. त्याने आपल्या मोठ्या भावाचे डोके कापून घेतले आणि चोर दरवाजा नेहमीप्रमाणे नीट बंद करून घरी गेला आणि आईला घडलेली गोष्ट सांगितली. त्यानंतर त्याने भावाचे मुंडके पुरून टाकले.

दुसऱ्या दिवशी राजा खजिन्यात गेला तेव्हां त्याला चोराचे धड दिसले. त्याच्या अंगावर कपडे नव्हते की त्याला डोके नव्हते. तो आत आला कसा हे कळायला देखील मार्ग नव्हता. परंतु राजाला एक

गोष्ट कळली, चोराचा एक साथी आहे. त्याने आपल्या मित्राचे डोके कापून नेले आहे. त्याला पकडण्याचे राजाने मनाशी ठरविले. राजाने मृत चोराचे धड किल्लयाच्या भितीला टांगून ठेवले व त्याच्यावर पहारा ठेवला आणि पाहरेकऱ्यांना बजावून सांगितले की हे धड उचलून नेण्याचा कोणी प्रयत्न केला किंवा या धडाला पाहून कोणाच्या डोळयाला टिपे आल्याचे कळले तर त्याला लगेच अटक करून माझ्यासमोर हजर करावे.

आपल्या मुलाचे धड किल्लघाच्या भितीला टांगून ठेवल्याची गोष्ट चोरांच्या आईला कळली. तेव्हां ती आपल्या धाकट्या मुलाला म्हणाली–"माझ्या मुलाचे शरीर अंत्येष्टी शिवाय असे लोंबकळत राहले तर पितृलोकात त्याच्या आत्म्याला किती दुःख होईल? म्हणून तू जाऊन त्याचे शरीर घेऊन ये. राजाकडे जाऊन ते मागून येईन."

"आई! आपल्या शरिरात डोकेच मुख्य असते नाही का? मी ते शास्त्रोक्त विधी प्रमाणे पुरले आहे." धाकटा मुलगा आईला म्हणाला. पण तिने हट्टच धरला तेव्हां भावाचा देह काय वाटेल ते करून आणण्या शिवाय त्याला दुसरा उपाय सुचला नाही.

धाकटा भाऊ एका म्हाताऱ्या व्यापाराचा वेष घेऊन एका गाढवावर दारूचे दोन बुदले ठेवून गाढवाला हाकीत धड टांगलेले होते त्या जागी पोचला. त्याने एका बुदल्याला एक भोक पाडले व मोठमोठ्याने रडू लागला. त्याला रडत असलेला पाहून पाहरेकरी धावून आले व विचारू लागले–"म्हाताऱ्या! काय रे झाले?"

"माझी सर्व दारू गळून चालली आहे! दारू फार किमतीची आहे हो!" त्याने रडत उत्तर दिले. तो असे देखील म्हणाला–"दुकानापर्यंत पोचेतो सर्व दारू गळून

जाईल. ते ऐकून पाहरेकऱ्यांनी दारूची चव घेऊन पाहिली व आवल्यावर मिटक्या मारून सर्व दारू पिऊन टाकली.

"हा दुसरा बुदला गाढवाच्या पाठीवर कसा काय राहणार? म्हणून तो तुम्ही रिकामा केलात तरी चालेल." व्यापारी म्हणाला.

दुसऱ्या बुदल्यातली दारू पिऊन झाल्यावर पाहरेकरी झिंगून लोळू लागले. काळोख पडू लागला होता. धाकटा भाऊ आपल्या भावाचा मृतदेह गाढवावर घालून त्यावर पिशव्या व पोती टाकून घरी गेला व रीती प्रमाणे भावाच्या देहाला मूठमाती दिली.

प्रेत चोरीला गेल्याचे कळल्यावर संपाताने राजाचे सर्व अंग थरथर कापू लागले. आपल्या हुकमाप्रमाणे न वागणाऱ्या पाहरेकऱ्यांना त्याने चाबकाने झोडपून काढले आणि त्यांना कैदेत टाकले. चोराला पकडण्याचा त्याने मनाशी पक्का निश्चय केला. म्हणून त्याने एक युक्ति योजली.

त्याने एका राजकन्येला किल्लयाच्या फाटकाबाहेर सुंदर कपडे घालून बसविले. स्वतःला एक परदेशी असल्याचे सांगू तिने असे जाहीर केले की ज्या कोणी भयंकरात भयंकर असे कृत्य केले असेल त्याच्याशी मी लग्न करीन.

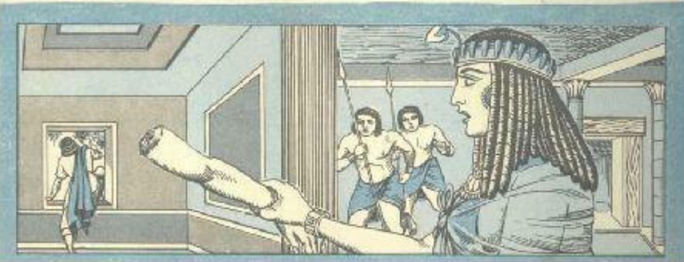

धाकट्या मुलाने त्याला पकडण्यासाठी राजाने टाकलेले ते एक जाळे आहे हे चटदिशी ओळखले. आपण हुशारीत राजाहून कमी नाही हे दाखविण्यासाठी काळोख पडल्यावर तो राजकन्येला पाहायला निघाला. तिकडे जात तो असतां वध्यस्थानी त्याच दिवशी फाशी दिलेल्या एका आरोपी चाहात कापून तो शालदुडीत लपवून ठेवून निघाला.

राजकुमारीजवळ आल्यावर तो तिला म्हणाला–"मी तुझ्याशी लग्न करायला आलो आहे." तेव्हां राजकन्येने त्याला विचारले–"तू आपल्या आयुष्यात साहसाचे कोणते काम केले आहेस?"

तो म्हणाला–"मी आपल्या वडील भावाचे डोके कापून त्याचे शरीर युक्ती लढवून पळवून नेले." वडील ज्या चोराच्या शोधार्थ आहेत तो हाच चोर आहे, हे ओळखायला राजकुमारीला वेळ लागला नाही. ती म्हणाली–"ठीक! मी तुझ्याशी लग्नाला तयार आहे. तुझा हात पुढे कर!" धाकट्या मुलाने प्रेताचा कापून आणलेला हात शालीतून पुढे केला. राजकुमारीने तो हात घट्ट धरला व मोठ्याने ओरडली– "चोर सांपडला! चोर! चोर! पकडा!"

पाहरे करी धावत आले. धाकटा मुलगा तो प्रेताचा हात तसाच सोडून मागच्या बाजूने उडी मारून निघून गेला होता. काळोखात तो कोठे गेला कोणाला कळले नाही.

राजाला जेव्हां हे कळले की हाती लागलेला चोर हातावर तुरी देऊन पळून गेला तेव्हां त्याच्या चातुर्यावर खूष होऊन त्याने जाहीर केले की जर चोर स्वत: येऊन आपली ओळख सांगेल तर त्याला दंड न देता आपल्या मुलीबरोबर त्याचे लग्न करून देईन आणि त्याला आपल्या दरबारांत मानाची जागा देईन." त्याप्रमाणे खजिन्याचा चोर खरोखरच राजाचा जांवई दरबारीव एक झाला.

कोणी वांचत नाही

एका राजाच्या बागेत एक विचित्र गुलाबाचे झाड होते. वर्षातून फक्त एकदा त्याला एक कळी येई, परंतु ती फुलण्याच्या आधी कीड लागून जाई. कित्येक माळी बदलले, परंतु कीड लागण्याचे थांबले नाही. शेवटी एका माळ्याने ती कळी पाहून अशी प्रतिज्ञा केली की त्या कळीला तो वांचवू शकला नाही तर त्याचे डोके उडवावे.

माळी ज्या महिन्यात नोकरीला लागला त्याच महिन्यात त्या गुलाबाला एक कळी लागली. दुसऱ्या दिवशी ती कळी उमलणार होती. माळी रात्रभर त्या गुलाबाच्या झाडाजवळ डोळ्यात तेल घालून बसून राहला. उजाडण्यापूर्वी एक किडा येऊन झाडावर बसला. पण माळी जेव्हा त्या किड्याला मारू लागला तेव्हां एक पाखरू उडत आले आणि त्या किड्याला उचलून घेऊन गेले. दुसऱ्या दिवशी ती कळी उमलली. खरोखरच ते एक सुंदर फूल होते. माळ्याने आनंदाने ते फूल तोडून राजाला भेट म्हणून दिले.

"तू कसे रे वांचविलेस याला?" राजाने माळ्याला विचारले.

"किड्याला मी मारायला गेलो तेवढ्यात त्याला एक पाखरू उचलून घेऊन गेले, महाराज!" माळी म्हणाला.

राजा सुस्कारा सोडून म्हणाला–"त्या किड्याला पाखरू उचलून घेऊन गेले, उद्यां त्या पांखराला कोणी दुसरा प्राणी खाऊन टाकील. कोणी वांचत नाही."

दुसऱ्या वर्षी त्या गुलाबाला आणखी एक कळी लागली. या खेपेस पण किडा आला. तो कळीवर बसण्यापूर्वीच पाखरू त्याला चोचीत धरून उडाले व दूर जाऊन बसले. त्याच क्षणाला बिळातून एक साप बाहेर आला व त्याने त्या पांखराला धरले.

श्री. वा. म. कासार

माळ्याने गुलाबाचे फूल राजाला भेट करते वेळी जे घडले ते थोडक्यात वर्णन करून सांगितले. तेव्हां राजा म्हणाला–"कोणी वांचत नाही! या खेपेस त्या सापाची पाळी आहे."

त्यानंतरच्या वर्षी गुलाबाच्या कळीसाठी किडा आला. त्या किड्याला एका पाखराने धरले. त्या पांखराला सांपाने धरले आणि त्या सांपाला माळ्याने ठार केले.

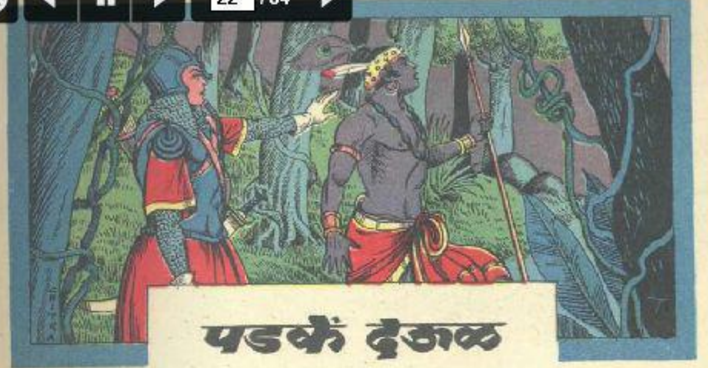
माळ्याने गुलाबाचे फूल राजाला भेट करते वेळी त्याने सांपाला कसे ठार केले हे ऐटीत सांगितले, तेव्हां राजा सुस्कारा सोडून म्हणाला–"खरे आहे, कोणी वांचत नाही!" परंतु या खेपेस ते ऐकून माळ्याला फार वाईट वाटले.

एकदां माळी झाडावर चढून फळांना कापड बांधून ती झांकून ठेवीत होता, तेव्हां राणी आपल्या सखींबरोबर आली. तेथे एक सरोवर होते. सर्वजणी आंघोळीला पाण्यात उतरल्या. राणीसरकारांना आपण झाडावर आहों हे कळू नये म्हणून तो झाडाला चिकटून आपले तोंड लपवून बसला. परंतु त्याच्या दुर्दैवाने राणीने पाण्याबाहेर येतांना त्याला पाहिले. राजाने ती गोष्ट कळल्यावर रागाच्या भरात माळ्याचे डोके कळल्यावर उडविण्याचा हुकूम सोडला.

राजाच्या शिपायांनी माळ्याला धरून आणले. माळ्याने निवेदन केले–"महाराज! आपण जे म्हणालात ते खरे आहे. गुलाबाची कळी खाणारा किडा वांचला नाही, त्याला खाणारे पांखरू वांचले नाही. त्याला खाणारा सांप वांचला नहीं, माझ्या हाती ठार झाला! मी देखील कोठे वांचतो आहे? आपल्या हाती मला मरण आहे! कोणी वांचत नाही, खरे आहे!"

माळी जे म्हणाला ते ऐकून राजाचा नखशिख देह कांपला. त्याने माळ्याला दिलेली शिक्षा रद्द केली.

पडकें देऊळ

[१६]

[वांघाने जेव्हां गोंड लोकांच्या आकाश गुहेवर हल्ला केला तेव्हा गोंड लोक जीव घेऊन पळाले. शिखीमुखला नागमल्ली कोठे आहे हे कळेना. भूतनायकाने, तिला उचलून पुजारी घेऊन गेल्याचे सांगितले. दोरखंडाच्या सहाय्याने पळून जाणाऱ्या पुजाऱ्याचा शिखीमुखने पाठलाग सुरू केला. पुढे–]

शिखीमुखने खोऱ्यात उतरून पाहिले. त्याला पुजारी किंवा नागमल्लीला चटईत गुंडाळून घेऊन जाणारा तो नागगिधाड दोघांपैकीं एक जण ही दिसला नाही. ते दोघे थोड्याच वेळापूर्वी खोऱ्यात उतरले होते. शिखीमुखने एकदा चारी बाजूला पाहिले तेव्हां त्याला एका बाजूने घोड्याच्या खेकाळण्याचा आवाज ऐकू आला. लगेच तो त्या बाजूला धावत गेला. परंतु काळोखात घोड्याच्या टापांचा आवाज मात्र दूर दूर जाऊ लागलेला ऐकू आला.

शिखीमुख हताश होऊन, पुढे काय करावे या विचारात होता. त्याच वेळी विक्रमकेसरी दोरखंड धरून खाली उतरून आला होता, त्याने जवळ येऊन त्याला हाक मारली–"शिखी!"

तो ओळखीचा आवाज ऐकून त्याने मागे वळून पाहिले. तेवढ्यात विक्रमकेसरीने

त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून विचारले– "तो दुष्ट निसटून गेला वाटते?"

"अरे नुसता निसटलाच नाही, तो दृष्टीस देखील पडला नाही. दुरून घोडा पळत गेल्याचा आवाज मात्र ऐकू आला." शिखीमुख म्हणाला.

"तो पुजारी नाही तर तो नागगिधाड कोणीतरी तिला घोड्यावर उचलून घेऊन पळून गेला असावा. त्या पुजाऱ्याला मदत करणारे लोक या प्रदेशात असले पाहिजेत. नाही तर त्यांना घोडा कोठून मिळाला?" विक्रमकेसरीने त्याला वाटलेली शंका व्यक्त केली.

"ते शक्य आहे, पण आपण या गोष्टीचा शोध लावण्यात वेळ फुकट घालविणे बरोबर होणार नाही. जवळपास त्यांचा शोध लावून पाहू या. आपले साथी डोंगर उतरून येतच आहेत." शिखीमुख म्हणाला.

"येत आहेत, पण त्यांना यायला थोडा वेळ लागेल. घोड्यांच्या टापांचा आवाज तू कोण त्यादिशेला जातांना ऐकलास?" विक्रमकेसरीने विचारले.

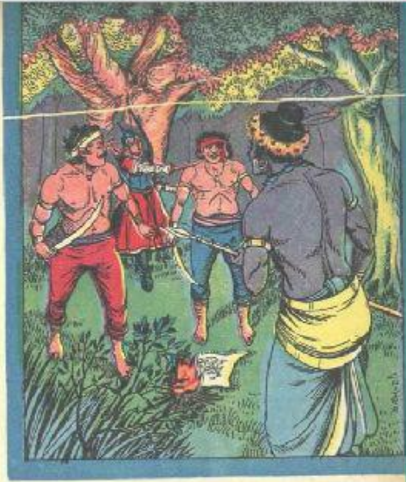
शिखीमुखने जवळच्या झाडांच्या बाजूला हाताने खूण करून दाखविली. दोघे काही बोलल्याशिवाय त्या बाजूला जाऊ लागले. ती जागा खोऱ्यापासून थोड्या उंच जागी होती. त्या काळाखातदेखील त्यांना झाडांमधून जाणारी एक पाऊलवाट दिसली. त्या वाटेने ते थोडे पुढे गेल्यावर त्यांना पाऊलवाटेच्या एका बाजूला दूर झाडीत दिव्याचा उजेड दिसला.

शिखीमुखने त्या दिव्याकडे बोट दाखविले व म्हणाला–"त्या बाजूला कोणी शेकोटी पेटवून बसले आहेतसे वाटताहेत. जंगली जनावरांच्या भीतीने चोर डाकू सुद्धा जाळ करून रात्रीच्या वेळी त्याच्याजवळ बसून राहतात. हे कोण आहेत, आपण पुढे जाऊन पाहू तर या." असे सांगून शिखीमुख मांजराच्या पावलांनी त्या बाजूला जाऊ लागला. विक्रम त्याच्या पाठीमागून जाऊ लागला.

शिखीमुख व विक्रमकेसरी झाडांच्या आड ती शेकोटी होती तिच्या बरेच जवळ पोचले तेव्हा त्यांना तेथे दोघे जण दिसले. त्यांच्या पेहरावावरून ते जंगली चोर होते, हे स्पष्ट कळत होते. ते, त्यांच्याजवळची चांदीची नाणी मोजीत होते. शिखीमुखने त्या चोरांच्या पाठीमागे झाडीत लपून बसायला सांगितले व स्वत: कट्यार काढून एकदम चोरांसमोर जाऊन दरडावून म्हणाला–"खबरदार, जागचे हलाल तर!"

दोघांचे हात तलवारीच्या मुठीवर गेले. पण समोर शिखीमुखला पाहून भयभीत होऊन ते त्याच्याकडे पहात किंकर्तव्य विमूढ स्थितीत जागच्या जागी बसून राहले. कारण त्याच वेळी विक्रमकेसरी तलवार उपसून पाठीमागून येऊन दरडावून म्हणाला–"खबरदार! येथून पळून जाण्याचा प्रयत्न केलात तर!"

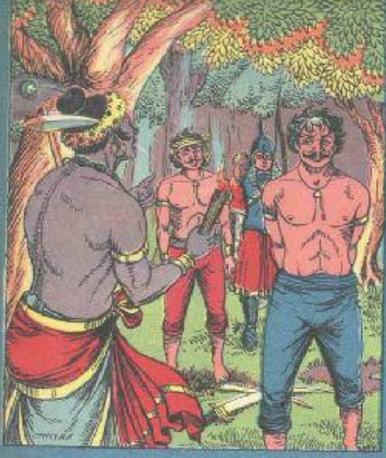
चोर मध्ये सापडले होते. शिखीमुखने पुढे होऊन त्यांच्या तलवारी म्यानेतून काढून दूर फेकून दिल्या व विचारले–

"बोला, पडक्या देवळाचा पुजारी कोठे आहे? बोला लवकर, नाही तर दोघांची डोकी उडवितो."

एक जण तोंड वेंगाडून म्हणाला–"पडक्या देवळाचा पुजारी! आम्ही तर हे नाव देखील आजपर्यंत कधी ऐकले नाही."

"तुम्ही ते नांव ऐकलेत आणि त्याच्याजवळून ही चांदीची नाणी पण घेतलीत. आमच्या जवळ तुमची ही लबाडी चालणार नाही." शिखीमुख म्हणाला व विक्रमकडे वळून पुढे म्हणाला–"या लबाडांकडून खरे वदविणे तेवढे कठीण नाही! जो येथून निसटून जाण्याचा प्रयत्न करील त्याला

जागच्या जागी ठार कर!" असे सांगून शिखीमुखने एकाच्या डोक्याचा फेटा सोडून त्यानेच त्याचे हात बांधले. "आतां तू खरे काय ते बोलशील!" असे म्हणत शिखीमुख एक जळत असलेले लाकूड घेऊन एका चोराजवळ गेला.

जीव धोक्यात पडलेला पाहून तो चोर घाबरून म्हणाला–"मला नका मारू मी खरे तेच सांगतो. आम्हांला तो कोण हे मुळीच माहीत नाही. आम्ही त्याला एक घोडा विकला व त्याने जे पैसे दिले ते आम्ही आपसात वांटून घेत होतो."

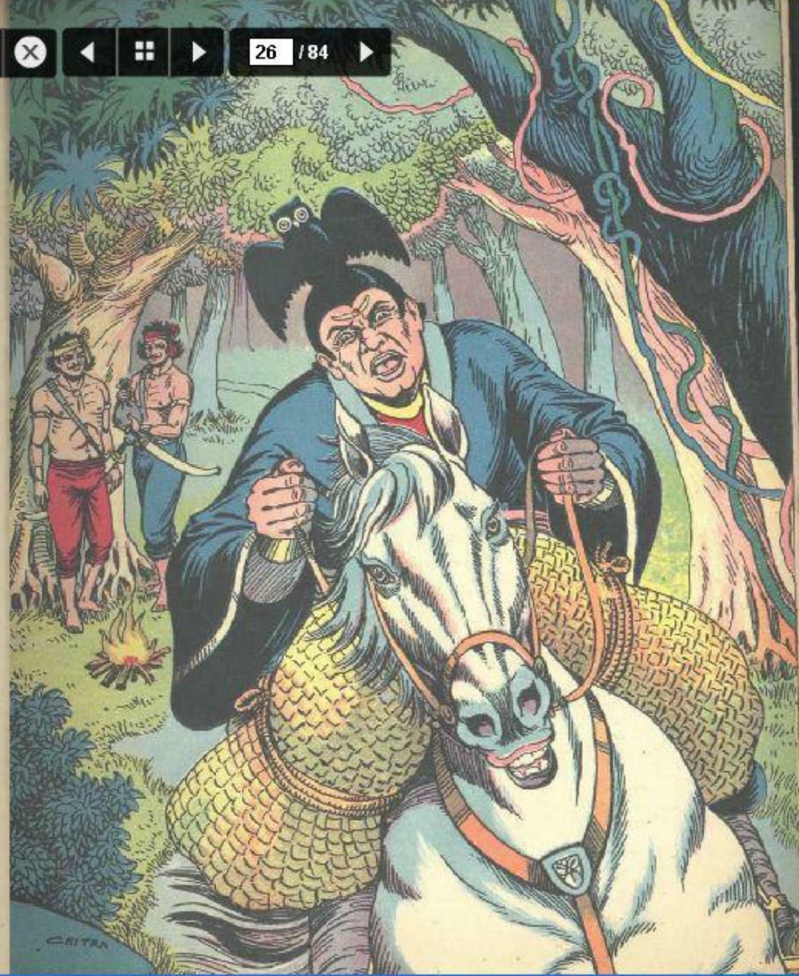
"अस्सं! म्हणजे तुला एवढेच माहीत आहे तर! तुझ्या या मित्राला आणखी काय माहीत आहे ते पाहू या." असे सांगून शिखीमुखने ते जळत असलेले लाकूड दुसऱ्या चोराच्या अगदी खांद्याजवळ नेले.

दुसरा चोर मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"मला असा जिवंत जाळू नका. मी खरे ते सांगतो. त्या पुजाऱ्याबरोबर एक गले लठ्ठ मनुष्य होता. तो एका चटईत कोणाला तरी गुंडाळून घेऊन आला. पुजारी त्या चटईतल्या व्यक्तीला घोड्यावर टाकून स्वत: घोड्यावर बसून निघून गेला."

"नाही, तुम्हांला आणखी पुष्कळ माहिती आहे. विक्रम घेऊन ये आणखी एक लाकूड." शिखीमुख म्हणाला.

विक्रमकेसरी आणखी एक लाकूड घेऊन आला व पहिल्या चोराजवळ जाऊन म्हणाला–"पाठीला चटका देण्यापेक्षा यांच्या कपाळाला चटका दिला तर डोके ठिकाणावर येईल यांचे." असे म्हणत विक्रमकेसरीने ते जळते लाकूड पहिल्या चोराच्या डोक्याजवळ नेले.

तो चोर आतां थरथर कापू लागला. म्हणाला–"मालक! आमचा जीव नका घेऊ. आम्हांला जे काही माहीत आहे ते

सर्व आम्ही सांगतो. तो पुजारी व तो लट्ठ मनुष्य आपसात जे बोलत होते त्यावरुन आम्हांला ते रात्रीच्या रात्री ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात जावयास निघाले असल्याचे कळले. मी हे जे सांगतो आहे ते आमच्या देवीची शपथ घेऊन सांगतो. एक अक्षर देखील खोटे नाही."

"शिखी! या मूर्खांना वाटत असेल की ब्रह्मपुत्र नदीचे खोरे जवळच इकडे कोठे तरी असेल! जरा एकदा चटका बसून 'चर्रर्र' झाले की खरे बाहेर पडेल." असे सांगून विक्रमने लाकूड पुन्हां दोघांच्या डोक्याजवळ नेले.

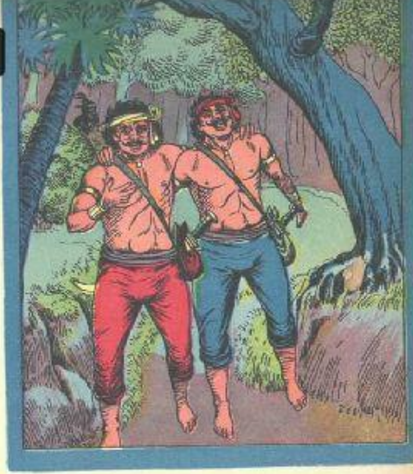
"मालक! आम्ही खरे बोलतो आहो! अगदी खरे! फुकट आमचा जीव घेऊ नका!" मोठ मोठ्याने ओरडून दोघे सांगू लागले. ते पाहून शिखीमुखने विक्रमला थांबायला सांगितले व म्हणाला—"मला वाटते की यांना यापेक्षा जास्त काही माहीत नसावे. यांनी पैशाच्या मोहाला बळी पडून पुजाऱ्याला तो घोडा विकला." असे विक्रमला सांगून शिखीमुख चोरांकडे वळून म्हणाला—"बरे तर आतां तुम्ही जा! आम्ही तुम्हांला सोडतो. पण लक्षात ठेवा तो पुजारी किंवा त्याचा साथी दोघांपैकी तुम्हाला कोणी कधी दिसला तर लगेच जाऊन शबरजातीच्या वस्तीत ती बातमी पोचती करा. जर तसे केले नाही, तर तुमची चामडी लोळवू."

"मालक! तुम्ही आम्हांला जीवदान दिले आहे. आम्ही शपथ घेऊन सांगतो, आम्हांला तो पुजारी कोठे दिसला तर लगेच आम्ही ती बातमी शबरांच्या वस्तीत पोचती करू." चोरांपैकी एकजण म्हणाला.

शिखीमुख होकारार्थी मान हलवून विक्रमकेसरी बरोबर थोडा बाजूला जाऊन म्हणाला—"विक्रम! या लबाडांनी एक गोष्ट आपल्याला सांगितली नाही. या लोकांनी पुजाऱ्याला घोडा विकला हे खरे आहे. पण तो पुजारी कोठे आहे, हे यांना माहीत नाही, हे मानायला मी तयार नाही. प्राणभय दाखविले असूनदेखील यांनी आपल्याला काही तरी उत्तर देऊन फसविले नसेल कशा वरून? म्हणून त्यांच्या पाठी मागून जाऊन मला खरी गोष्ट काय आहे, याचा शोध काढावयाचा आहे. तू येथेच उभा रहा. आपले लोक आले म्हणजे त्यांना याच जंगलांत पुजाऱ्याचा शोध करायला सांग व तू येथेच मी परत येईपर्यंत उभा रहा."

विक्रमकेसरी त्याप्रमाणे त्या जागी थांबला व शिखीमुख झाडीत लपून चोरांच्या पाठोपाठ निघाला. चोरांनी चांदीची नाणी आपसात वांटून घेतली व त्यांची लहान लहान गाठोडी कमरेला बांधून घेऊन काळोखात आपल्या तलवारी हुडकून काढल्या आणि पाऊलवाटेने हंसत आनंदाने जाऊ लागले. शिखीमुख त्यांच्या पाठो पाठ निघाला.

विक्रमकेसरी जागच्या जागी उभा राहून किंवा मधून मधून येरझाऱ्या घालीत आपल्या अनुयायांची वाट पाहू लागला. पंधरा मिनिटे होऊन गेली. अकस्मात्

त्याला कुत्र्याचे भुंकणे ऐकू आले. त्याने तो आवाज ओळखला. तो शिखीमुखच्या लाल कुत्र्याचा होता. याचा अर्थ जिवाजी किंवा शबरांच्या वस्तीतली शिखीचे नातेवाईक मंडळी तिकडून येत असावीत.

विक्रम लगेच कुत्र्याचा आवाज येत होता त्या बाजूला निघाला. थोड्याच वेळात त्याला जिवाजी नागनायक लट्ठूसिह आणि चारपाच शबर व नाग खोऱ्यातून वर डोंगर चढून येत असलेले दिसले. एक शबर लालकुत्र्याची दोरी धरून येत होता. कुत्रा दोरी ओढत पुढे धावत जाण्यासाठी उतावीळ दिसत होता.

जिवाजीने विक्रमकेसरीला पाहताच विचारले–"विक्रम! तू खुशाल आहेस ना? शिखी कोठे आहे? तो दुष्ट पुजारी नागमल्लीला उचलून घेऊन गेला, हे खरे का?"

विक्रमकेसरी काही उत्तर देणार एवढ्यात लट्ठूसिंह ओरडून आवेशाने म्हणाला–"कोठे आहे तो पुजारी? त्याचे चामडे लोळवतो!"

जिवाजी त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून त्याला शांत करीत म्हणाला–"अशी घाई करू नकोस लट्ठूसिंह! पहिल्याने सर्व परिस्थिती तर कळू देशील!"

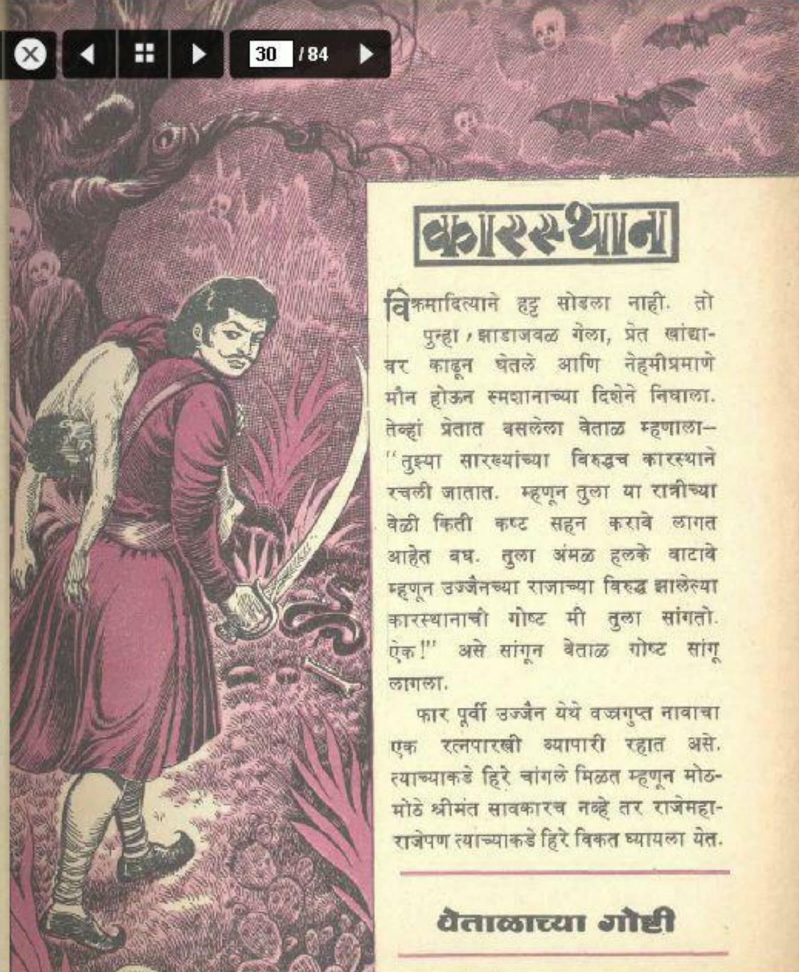
विक्रमकेसरीने जंगलांत पाऊल ठेवल्या पासून आकाश गुहेत प्रवेश करण्यापर्यंत घडलेले वृत्त थोडक्यात सांगितले आणि म्हणाला शिखी चोरांच्या पाठीमागून ते कोठे जातात व काय करतात हे पहायला गेला आहे."

"एकट्याने चोरांचा पाठलाग करण्यात धोका आहे. तरी त्याने जे केले ते बरोबरच आहे असे म्हटले पाहिजे. काय वाटेल ते झाले तरी या काळोखात त्या पुजाऱ्याला पकडणे अशक्य! उजाडल्यावर सर्व डोंगर व रान पालथे घालू या." असे सांगून जिवाजीने लट्ठूसिंहची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला. म्हणाला–"तू घाबरू नकोस, लट्ठूसिंह! नागमल्ली त्या दुष्टाच्या हातून स्वतःचा बचाव स्वतःच्या बळावर करून नक्की परत येईल. मला तरी त्यांत शंका वाटत नाही. तसे झालं नाही तरी पुजारी आमच्या जाळ्यातून सुटणे अशक्य."

जिवाजी ते बोलतच होता की खोऱ्याच्या बाजूला एका उंचवट्यावर त्यांना एक मशाल दिसली. कोणीतरी हवेत हलवून काही तरी खूण करीत होता. जिवाजी व त्याच्या बरोबरच्या सर्वांनी ते पाहिले. तेव्हांच त्यांना एक शिट्टीचा आवाज ऐकू आला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

कारस्थान

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा, झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ म्हणाला–"तुझ्या सारख्यांच्या विरुद्धच कारस्थाने रचली जातात. म्हणून तुला या रात्रीच्या वेळी किती कष्ट सहन करावे लागत आहेत बघ. तुला अंमळ हलके वाटावे म्हणून उज्जैनच्या राजाच्या विरुद्ध झालेल्या कारस्थानाची गोष्ट मी तुला सांगतो. ऐक!" असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी उज्जैन येथे वज्रगुप्त नावाचा एक रत्नपारखी व्यापारी रहात असे. त्याच्याकडे हिरे चांगले मिळत म्हणून मोठमोठे श्रीमंत सावकारच नव्हे तर राजेमहाराजेपण त्याच्याकडे हिरे विकत घ्यायला येत.

वेताळाच्या गोष्टी

 Fullscreen

    32 / 84

तो समुद्र पार देखील प्रवास करी व हिरे खरेदी करून आणी.

एकदा त्याने क्रौंच द्वीपात 'शिरीषक' नामक एक अपूर्व हिरा विकत घेतला. तो पन्नास लाखांला विकायचा असे मनाशी ठरवून तो स्वदेशी परतला.

उज्जैनच्या राजाला वज्रगुप्ताकडे शिरीषक नावाचा हिरा असल्याचे जेव्हां कळले तेव्हां राजा त्याला बोलावून म्हणाला–"वज्रगुप्त! हा हिरा पंचवीस लाख रुपयाला मी खरेदी करतों."

वज्रगुप्त घाबरला. त्याने त्या हिऱ्याची जी किमत घ्यायचे ठरविले होते त्याची अर्धी किमतच राजा द्यायला तयार झाला होता. राजाने ज्या किमतीला हिरा मागितला त्याच्याहून जास्त किमत मागितल्यास राजाला राग येणार. वज्रगुप्त मोठ्या पेचात सांपडला. काही बोललाच नाही.

वज्रगुप्त काही बोलत नाही हे पाहून राजाने त्याला विचारले–"आम्ही सांगितलेली किमत कमी वाटली का?"

"तसे नव्हे महाराज! या हिऱ्यावर ग्रहांचा प्रभाव आहे. काहींना हा लाभणार नाही ज्यांना लाभत नाही त्यांचे सर्व वैभवच नव्हे तर प्राणहानी होण्याची सुद्धा भीती आहे." वज्रगुप्त म्हणाला.

वज्रगुप्त ते साफ खोटे बोलला हे राजाने ओळखले. म्हणून त्याने स्वतःचे जन्मनक्षत्र सांगून वज्रगुप्तला विचारले–"माझ्या जन्म नक्षत्राप्रमाणे हा हिरा घेतल्यास त्याचा काय परिणाम होईल असे तुला वाटते?"

वज्रगुप्त लगेच म्हणाला–"महाराज! आपणांस या हिऱ्यामुळे प्राणभय आहे!"

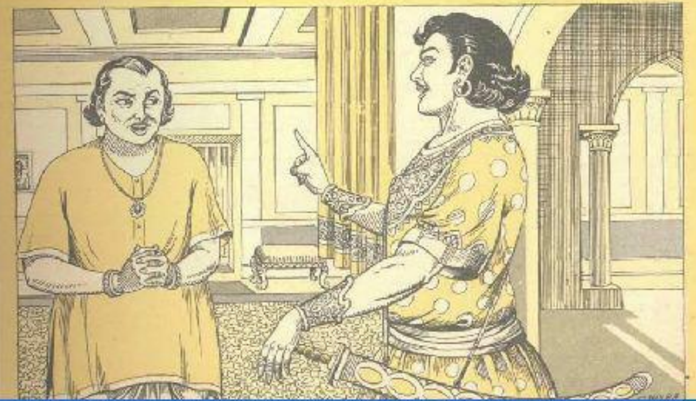
त्यावर राजा स्मित करून म्हणाला–"मला मरणाचे भय नाही. मरणाला तयार होऊनच मी हा हिरा विकत घ्यायला तयार झालो आहे."

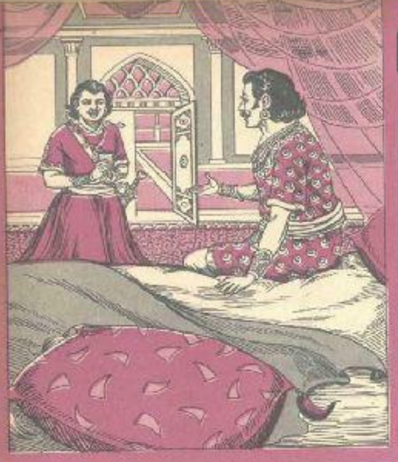
वज्रगुप्ताला तो शिरीषक हिरा राजाच्या हाती विकावा लागला.

ही सर्व माहिती युवराज प्रसेन याला कळली. तो महत्वाकांक्षी व दुष्ट होता. तो वज्रगुप्ताकडे जाऊन म्हणाला–"वज्रगुप्त! महाराजांनी तुझा हिरा फार स्वस्तात विकत घेतला नाही का? तू महाराजांना भीति दाखविलीस की तो हिरा त्यांना लाभणार नाही व त्यामुळे त्यांना प्राणभय पण आहे. परंतु त्यांनी त्याची फिकीर केली नाही. झाले ते ठीकच झाले. तू माझे एक लहानसे काम करून दिलेस तर मी तो हिरा तुला परत मिळवून देईन. हिरा विकून तुला जी पंचवीस लाख रुपयांची रक्कम मिळाली आहे तीदेखील परत करण्याची गरज नाही. मी सांगतो ते करशील का?"

"बोला तर युवराज! आपली आज्ञा तर होऊ दे." वज्रगुप्त म्हणाला.

"मला, महाराजांचा मृत्यु इतका लवकर होईलसे वाटत नाही आणि माझा राज्याभिषेक होण्याची चिन्हे पण दिसत नाहीत. आतां काहीतरी उपाय करून राजाचा कांटा दूर झाला तर आपल्यावर कोणी संशय घेणार नाही. तो त्या हिऱ्याचा दोष मानून लोक स्वस्थ राहतील. तसे तू सांगितलेच

आहे की हा हिरा महाराजांना लाभत नाही. हिरकणी खाल्ल्याने मनुष्याचा जीव जातो इतर विषासारखा हिरकणीला रंग किंवा वास पण नसतो. हिऱ्याचा चुरा तुझ्याजवळचा दे. मी तो दुधात घालून राजाला प्यायला देतो." युवराज म्हणाला.

वज्रगुप्त थोडा वेळ विचार करीत राहून नंतर म्हणाला–"माझ्याजवळ हिऱ्याचा चुरा आहे. पण हे पहा, तुम्ही तो स्वतःच दुधात घालून राजाला प्यायला द्या. दुसऱ्या कोणाच्या हाती देऊ नका."

प्रसेनने वज्रगुप्ताचा सल्ला मान्य केला आणि हिऱ्याचा चुरा घेऊन गेला.

काही वेळाने वज्रगुप्त गुप्तपणे महाराजांकडे गेला आणि म्हणाला–"महाराज! आपण फार सावध रहावे, आपल्याला विष देण्यासाठी आपला शत्रू संधी पहात आहे. माझी अशी विनंती आहे की वैद्यांकडून तपासून घेतल्याशिवाय आपण कोणत्याहि खाद्य पदार्थाला तोंड लावू नये.

हा सल्ला राजाच्या हिताचा होता. म्हणून तेव्हांपासून तो खाण्याचा किंवा पिण्याचा प्रत्येक पदार्थ वैद्यांकडून तपासून घेऊन मगच त्याचे सेवन करू लागला. ही गोष्ट नियमितपणे होऊ लागली.

एके दिवशी राजा रात्री झोपायला निघाला तेव्हां त्याच्या शयनगृहात प्रसेन स्वतः दुधाचा पेला घेऊन आला.

राजाने मुलाला विचारले–"बाळ! तू स्वतः आज दूध घेऊन आलास! नोकराच्या हाती कां नाही पाठविलेस?" आणि दुधाचा पेला घेऊन तोंडाला लावणार इतक्यात त्याला वज्रगुप्ताने दिलेला सल्ला आठवला. राजा दुधाचा पेला घेऊन आपल्या खास महालात गेला. तेथे वैद्यांनी दुधाची परीक्षा करून त्यात हिऱ्याचे चूर्ण असल्याचे सांगितले.

दुसऱ्याच दिवशी राजाने युवराजांला राजद्रोही म्हणून आरोप लावून त्याला

जन्मठेप तुरुंगवासाची शिक्षा दिली आणि वज्रगुप्ताला अनेक बक्षिसे व इनाम देऊन त्याचा गौरव केला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! वज्रगुप्ताने प्रसेनच्या कारस्थानात असे विघ्न कां आणले? त्यामुळे त्याचे नुकसानच झाले, फायदा काहीच झाला नाही. याचे उत्तर माहिती असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.

त्याचे उत्तर म्हणून विक्रमादित्य म्हणाला–"वज्रगुप्त राजद्रोही नाही. त्याने युवराजांला हिऱ्याचा चुरा दिला हे खरे आहे. त्याने हिऱ्याचे चूर्ण दिले नसते तरी युवराजाने आणखी काही तरी कारस्थान करून राजाचा वध केला असता. राजा मेल्यावर सर्व शिरीषक हिऱ्याची निंदा करू लागले असते. त्या शिरीषक हिऱ्या साठी तो जे खोटे बोलला होता ते युवराजाच्या रक्षणार्थ सहाय्यक झाले असते. परंतु स्वामिभक्त वज्रगुप्ताने विचार केला की त्याला फायदा होवो किंवा न होवो, निदान राजाचे रक्षण तरी होईलच. ते कर्तव्य त्याने पाळले व आपली स्वामिभक्ति दर्शविली. म्हणून त्याने राजाला सावध केले. अशा तऱ्हेने त्याने स्वतःचेदेखील रक्षणच केले. कारण राज्यलोभाने आपल्या बापाचा जीव घ्यायला तयार झालेला प्रसेन राजा झाल्यावर त्या कारस्थानाची माहिती असणाऱ्या वज्रगुप्ताला जिवंत सोडणार नाही हे त्याला ठाऊक होते. काही असो, वज्रगुप्ताने केले ते इष्टच होते."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

पराचा कावळा

एका गावी एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याला नेहमी खोटे बोलण्याची व फुशारक्या मारण्याची संवय होती. एकदा त्याला एका गाडीवानाची गरज होती. एक मनुष्य गाडी हाकायला नोकरी देता का विचारायला आला. श्रीमंताने त्याला विचारले–"काय रे पराचा कावळा करता येतो का तुला ?"

"वेळ आली की कां नाही करता येणार महाराज ?" गाडीवान म्हणाला.

"कारण तुझ्या गप्पा चालू असताना मी गाडीत असणार, म्हणून विचारले." तो श्रीमंत म्हणाला.

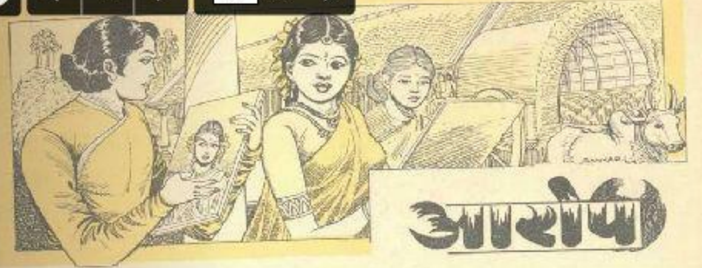
काही दिवसांनी तो श्रीमंत मनुष्य एका शेजारच्या गावी गेला आणि तिथल्या पाटलाला म्हणाला–"मी हवेत एकदा तीन ससे ठार केले होते, माहीत आहे तुम्हांला ?"

"हे अशक्य आहे !" पाटील म्हणाला.

"होय, अगदी खरे आहे, पाटील साहेब ! एकदा आमचे धनी शिकारीला गेले. कुंपणावरून एका सशाने उडी मारली. तो खाली जमिनीवर पडण्यापूर्वीच आमच्या धन्याने गोळी मारून त्याला ठार केले. आम्ही त्याचे पोट चिरून पाहिले तर त्यात दोन आणखी ससे होते, हो !" गाडी हांकणारा म्हणाला.

"असे म्हण !" गाडी वाल्याने जी लोणकडी ठोकून दिली होती तिच्यावर विश्वास करून पाटीलसाहेबांना मनाचे समाधान करून घ्यावे लागले.

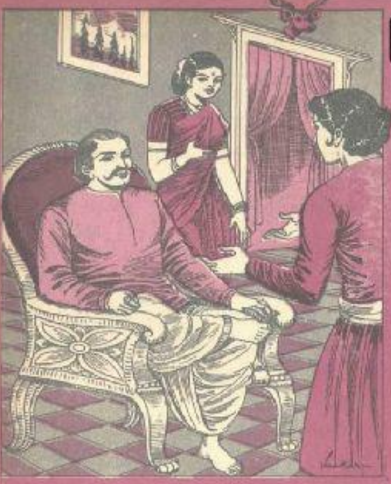
आरोपी

साकेतपुर येथे एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. त्याला सुदर्शन नांवाचा एक मुलगा व सुनीता नांवाची एक मुलगी होती. मुलांच्या लहानपणीच त्यांची आई वारली. म्हणून त्या व्यापाऱ्यावरच मुलांचा सर्व भार येऊन पडला. परंतु त्याने आनंदाने मुलांचे सर्व लाड पुरविले आणि त्यांना उत्तम शिक्षण देवविले. मरणसमयी त्याने आपल्या मुलाला जवळ बोलावून म्हटले– "बाळ! मी व्यापार करून लाखो रुपये मिळविले आहेत. आता मला देवाघरचे बोलावणे आले आहे. तेव्हां एक दोन हिताच्या गोष्टी तुला सांगून ठेवतो. आपल्या जवळ किती धन व वैभव असले तरी त्यात नित्य भर पडत गेली तरच ते कायम राहील. स्वस्थ बसून चैनीत दिवस काढायचे ठरविलेस तर कापरासारखे हे वैभव पाहतां पाहतां नाहीसे होईल. श्रीपुर येथे माझ्या ओळखीचे एक व्यापारी मित्र आहेत. ते मला सख्या भावासारखे आहेत. त्यांचे नाव लक्ष्मीगुप्त आहे. ते तुला व्यापारात मार्गदर्शन करीत रातील."

सुदर्शनने वडील वारल्यावर अंत्येष्टी वगैरे सर्व धार्मिक विधी करून वडिलांच्या नावाने पुष्कळ दानधर्म केला. नंतर आपल्या बहिणीला म्हणाला–"सुनीता! बाबांनी सांगितल्याप्रमाणे व्यापार धंदा सुरू करण्याचे मी ठरविले आहे. मी श्रीपुरला जाऊन बाबांचे एक मित्र लक्ष्मीगुप्त यांना भेटून व्यापार सुरू करावा, म्हणतो."

सुदर्शनला बहिणीला घरी एकटीला ठेवून जावे लागले. तरी त्याने तिच्या सोबतीला म्हणून एका म्हाताऱ्या मोलकरणीला ठेवून दिले. त्याने आपला एक फोटो बहिणीजवळ ठेवून दिला व तिचा आपल्याजवळ ठेवून

सौ. कमलाबाई पाटील

घेतला. नंतर तो काही विश्वासपात्र नोकरांना बरोबर घेऊन श्रीपुरला निघून गेला.

आपल्या मित्राच्या शोकपूर्ण मृत्यूची वार्ता कळल्या पासून लक्ष्मीगुप्ताचे मन कोणत्याच कामात लागत नव्हते. त्याला मूलबाळ नव्हते. म्हणून सुदर्शन जेव्हां आला तेव्हां लक्ष्मीगुप्त व त्याची बायको दोघांना परमानंद झाला.

लक्ष्मीगुप्तवर श्रीपुरच्या राजाची फार मर्जी होती. म्हणून तो एकदां राजाच्या भेटीस निघाला तेव्हां बरोबर सुदर्शनला पण घेऊन गेला आणि त्याने राजाशी सुदर्शनची ओळख करून दिली.

राजाला प्रताप नांवाचा एकुलता एक मुलगा होता. सुदर्शन व प्रताप दोघांची परस्परांशी फार लवकरच मैत्री जमली. म्हणून सुदर्शन दररोज राजवाड्यात जात येत असे, तेथेंच तो जेवत पण असे व आपल्या मित्राबरोबर गप्पा मारीत बराच वेळ बसे.

एकदां सुदर्शन लक्ष्मीगुप्तला म्हणाला– "काका! मी पुष्कळदां, जवळ जवळ दररोज युवराजच्या बरोबर जेवत आलो आहे. एकदां त्याला आपल्या घरी जेवायला बोलावू या का?"

"अवश्य बोलाव, मुला!" लक्ष्मीगुप्त म्हणाला. सुदर्शनने प्रतापला आपल्या घरी जेवायला बोलाविले व राजा व राणी दोघांनी त्याला त्याच्या मित्राच्या घरी जेवायला जायला परवानगी दिली.

मेजवानीच्या दिवशी लक्ष्मीगुप्तने जेवणाची व पाहुण्यांच्या आदरातिथ्याची उत्तम व्यवस्था केली. युवराजांच्या इतमामाला शोभेल अशी पंचपक्वान्ने तयार करवून मनोरंजनाची पण सर्व व्यवस्था उत्तम केली. आपल्या मित्राच्या आग्रहावरून प्रताप रात्री त्याच्याच घरी राहला.

तो झोपायला निघाला तेव्हां त्याने सुदर्शन, भिंतीवर टांगलेल्या सुनीतेच्या तसबिरीकडे पहात आहे हे ओळखले. त्याची दृष्टी पण त्या तसबिरीवर गेली. त्याची दृष्टी त्या तसबिरीवरच खिळून राहिली. त्याला त्या दिवशी रात्री झोपच आली नाही.

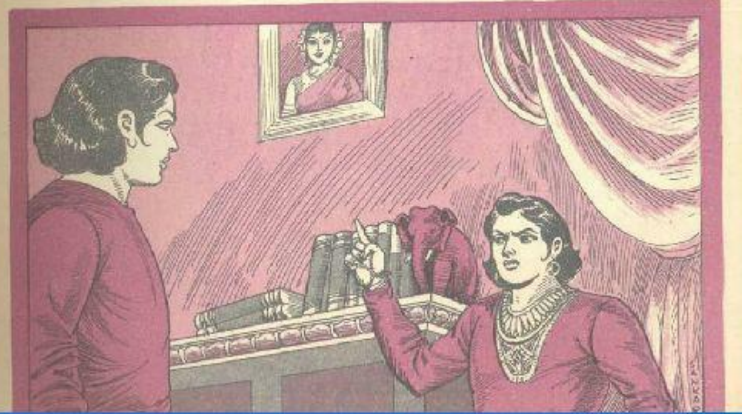
दुसऱ्या दिवशी प्रताप आपल्या घरी निघाला तेव्हां त्याचा चेहरा उतरलेला दिसला. ते पाहून सुदर्शनने त्याला विचारले– "मित्रा! तू काल दिवसभर कसा हंसत आनंदात होतास, पण आतां असा उदास कां? माझ्या हातून काही चूक झाली असली तर सांग! मी पुन्हा ती चूक न होऊ देण्याबद्दल तुला वचन देतो."

"तू आपल्या मनातले गुपित इतके दिवस माझ्यापासून असे लपवून कां ठेवलेस?" प्रतापने विचारले.

"लपवायला माझ्याकडे कांही गुपित असेल तर ना?" प्रतापने चकित होऊन विचारले.

"ती तसबीर कोणाची होती रे? काय पण सुंदर मुलगी आहे ती! तू तिच्या विषयी माझ्याजवळ एक चकार शब्द कधी उच्चारलास का?" प्रतापने विचारले.

सुदर्शन जोराने हंसला व म्हणाला–"अरे ती माझी बहीण सुनीता मी तिच्याविषयी तुला सांगितले होते?"

सुदर्शनने मागे एकदां सुनीता नांवाची त्याला एक बहीण असल्याचे सुदर्शनला सांगितले होते. परंतु ती अप्सरेसारखी सुंदर असेल असे स्वप्नात देखील प्रतापला वाटले नाही. आतां लग्न करायचे तर तिच्याशीच असे त्याने मनाशी ठरविले.

घरी परत आल्यावर प्रताप खिन्न मनाने अंथरुणावर पडून असल्याचे राजा व राणी दोघांना कळले व दोघं चवकशीला आली. त्यांना वाटलें की लक्ष्मीगुप्ताच्या घरी युवराजाच्या मनासारखे आदरातिथ्य झाले नसावे. म्हणून त्यांनी प्रतापला कारण विचारले तेव्हां प्रताप थोडा लाजत व संकोच करीत म्हणाला–"सुदर्शनची बहीण सुनीता हिच्याशी माझा विवाह झाला नाही तर मी या पुढे दुसऱ्या कोणत्याही मुलीशी लग्न करणार नाही."

राजा व राणी म्हणाले–"युवराज! एका सामान्य व्यापाऱ्याच्या मुलीशी लग्न करणार?"

"मला राजकन्या नकोत. मी लग्न करणार तर फक्त सुनीताशीच!" प्रतापने निक्षून सांगितले. नाइलाजाने राजा व राणी दोघांनी लक्ष्मीगुप्त व सुदर्शन दोघांना बोलवून घेतले. राजा म्हणाला–"माझा मुलगा प्रताप याची सुनीताशीच लग्न करण्याची इच्छा आहे. तुलां त्यात काही हरकत नाही ना?"

"याहून जास्त आनंदाची गोष्ट ती काय असणार महाराज? प्रताप माझा जीवश्च कंठश्च मित्र आहे. त्याने माझ्या बहिणीशी लग्न करण्याची इच्छा प्रगट केली असल्यास ती गोष्ट आमच्या भाग्याचीच मानली पाहिजे!" सुदर्शन म्हणाला.

त्यानंतर राजाने आपला मंत्री नागामात्य याला बोलावून त्याला युवराजाच्या विवाहाची सर्व तयारी करण्यास सांगितले.

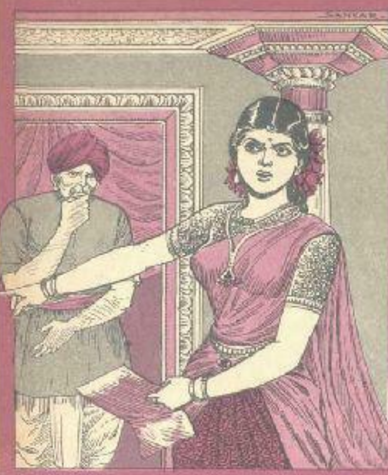
नागामात्याला सर्व काही पूर्वीच कळले होते. सुनीता अनुपम सुंदरी आहे हे त्याला माहीत होते. तिच्याशी लग्न करण्याची त्याच्या मनात इच्छा होती. म्हणून त्याने युवराजांच्या लग्नात विघ्न आणण्यासाठी एक युक्ती योजली आणि राजाकडे जाऊन नम्रपणे म्हणाला–"महाराज! आपण या विवाहासाठी इतकी घाई करणे इष्ट नाही. साकेतपूर येथे सुनीताचा प्रेमसंबंध अनेकांशी असल्याचे ऐकिवात आहे."

ते ऐकून राजा लगेच लक्ष्मीगुप्त व सुदर्शन दोघांना बोलावून म्हणाला–"मी आपल्या मुलाशी सुनीताच्या लग्नाची गोष्ट विचारली तेव्हां ती सदाचरणी नसल्याची गोष्ट तुम्ही माझ्या पासून लपवून ठेवलीत. मला देशाच्या राजाला फसविता आहा का?"

सुनीतावर असा खोटा आरोप केल्याबद्दल रागावून सुदर्शन म्हणाला–"महाराज! माझी बहीण दुराचारणी आहे याचे प्रमाण कोणी दिले तर मी फांशी जायला तयार आहे. परंतु हा आरोप खोटा ठरला तर ज्याने आपल्या मनांत हे विष कालविले आहे त्याला फाशीची शिक्षा झाली पाहिजे."

"मी याची बहीण दुराचारिणी असल्याचे प्रमाण द्यायला तयार आहे." नागामत्य म्हणाला.

नागामात्य त्याच दिवशी साकेतपूर गेला व सुनीताच्या घरी जाऊन द्वारपालकाच्या हाती असा निरोप कळविला की सुनीताच्या भावाने एक पत्र देऊन पाठविले आहे व मी तिला भेटण्यासाठी आलो आहे."

सुनीताने द्वारपालकाच्या हाती परत निरोप पाठविला की मी प्रथम ते पाहून नंतरच पत्र घेऊन येणाऱ्याशी भेटावे की नाही हे कळवीन. नागामात्याने एक खोटे पत्र तयार करून आणले होते ते त्याने द्वारपालकाच्या हाती सुनीताकडे पाठविले. सुनीता ते पत्र वाचून द्वारपालकाला म्हणाली–"हे पत्र कोणीतरी लबाड घेऊन आला आहे. त्याला धक्के मारून हाकलून द्यावे."

नागामात्याचा तो बेत फसला. पण तो निराश झाला नाही. त्याने सुनीताच्या दासीच्या हातात काही सुवर्णमुद्रा देऊन तिच्या करवी चोरीने सुनीताची सोन्याची अंगठी मागविली आणि तो श्रीपुर निघून गेला. राजाने विचारल्यावर तो म्हणाला–"महाराज! राजवाड्यात युवराणी म्हणून येणाऱ्या सुनीताकडे मी स्वतः राहून आलो आहे. तिने आपल्या प्रेमाची खूण म्हणून आपली ही अंगठी मला दिली आहे."

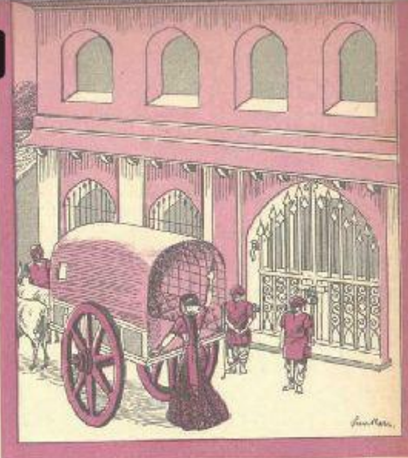
राजाने सुदर्शनला बोलावून नागामात्याने आणून दिलेली अंगठी दाखवून विचारले–"ही तुझ्या बहिणीचीच अंगठी आहे ना? माझा मंत्री एक रात्र तिच्या घरी राहून तिची ही अंगठी तिच्याकडून घेऊन आला आहे. याचे उत्तर तुझ्याकडे काय आहे?"

सुदर्शला आश्चर्य वाटले. तो राजाला म्हणाला–"महाराज! मी फांशी जायला तयार आहे. परंतु मला एका आठवड्याचा अवधी देण्याची कृपा करावी."

राजाने सुदर्शनला फांशीची शिक्षा देण्याचे ठरवून एक आठवड्याचा अवधी दिला. सुदर्शनने आपल्या बहिणीच्या नावी एक पत्र लिहिले. पत्राचा मजकूर असा होता–"आपले पावित्र्य विकून तू आपल्या कुळाचे नाव कलंकित केलेस. तू आपले पावित्र्य घालविलेस, मी आपला प्राण गमावीत आहे. मी आपला प्राण पणास कां लावीत आहे हे कळविण्यासाठीच हे पत्र लिहिले आहे."

भावाचे ते पत्र पाहून सुनीता घाबरली. कारण श्रीपुराहून कोणी आला होता, त्याला आपण भेटलो नाही. तो कशासाठी ते खोटे पत्र दाखवून भेटायला आला होता व त्याने कसे काम साधले हे तिला माहीत नव्हते. त्यानंतर दोनच दिवसांनी तिची अंगठी चोरीला गेली. तिच्या दासीशिवाय इतर कोणाच्या हाती ती अंगठी जाणे शक्यच नव्हते. दासीने आणाशपथा घेतल्या. सर्व घर हुडकून पाहिले तरी अंगठी सांपडली नाही. अशाप्रसंगी तिच्या भावाचे, तिच्या आचरणाविषयी शंका व्यक्त करून लिहिलेले पत्र मिळाले. त्यावरून हे सर्व कपट कारस्थान ती चिट्ठी घेऊन येणाराचेच असले पाहिजे हे तिने ओळखले.

तिच्यावर जो आरोप लावला गेला होता त्यामुळे स्वतःच्या अपकीर्ती पेक्षां खोटा आळ भावाच्या मरणाला कारण होत आहे हे ऐकून तिला फार वाईट वाटले. म्हणून

तिने आपल्या घराला कुलूप लावले व सरळ श्रीपूरला आली. तेथे आल्यावर, मंत्र्याने ती दुराचारिणी असल्याचे प्रमाण दिल्यावरूच राजाने त्याच दिवशी तिच्या भावाला फाशी देण्यास हुकूम काढला असल्याचे तिला कळले.

सुनीता सरळ वध्यस्थानी गेली. सुदर्शनला फाशी देण्याच्या जागी उभे करण्यात आले होते. थोड्याच वेळाने राजा व मंत्री तेथे आले. सुनीताने सरळ राजाकडे जाऊन नम्रपणे निवेदन केले–"महाराज! माझी आपणांजवळ एक विनंती आहे. आपण या मंत्र्याच्या बोलण्यावर व लबाडीवर विश्वास करून एका निरपराध माणसाला

फाशी देत आहां! पण आपला मंत्री चोर व लुच्चा आहे. तो साकेतपूरला माझ्या घरी येऊन माझ्या घरातले दाग दागिने चोरून घेऊन गेला आहे."

नागामात्य साकेतपुरला गेला होता, ही गोष्ट राजाला सुद्धा माहीत होती. म्हणून त्याने मंत्र्याला विचारले–"काय नागामात्य! तू या बाईच्या घरून हिचे दागिने चोरून आणले होतेस का?"

"खोटे, साफ खोटे! मी कधी हिचे तोंडसुद्धा पाहिले नाही, आजपर्यंत!" नागामात्य म्हणाला.

"तू माझे तोंड देखील पाहिले नाहीस म्हणतोस, आणि तूं माझ्या घरी एक रात्र काढली होतीस असे या गावातला प्रत्येक मनुष्य सांगतो आहे, आणि माझ्या प्रेमाची खूण म्हणून मी दिलेली अंगठी पण तुला मिळाली आहे. मग हे सर्वच खोटे का?" सुनीताने नागामात्याला दरडावून विचारले.

राजाने सुनीताचे ते सर्व बोलणे शातपणे ऐकून चकित होऊन विचारले–"मुली! तू कोण हे नाही कळले मला!"

"महाराज! तुमच्या मंत्र्याने दुराचारिणी म्हणून आरोप लावलेली सुनीता ती मीच! निष्कारण फाशी जाणाऱ्या निरपराध सुदर्शनची मी बहीण!" हे सांगून तिने सुरवाती पासून मंत्र्याने काय काय केले ते सांगितले व तिच्यावर निष्कारण लागलेल्या खोटया आरोपाबद्दल आपल्या भाग्याला दोष देत रडू लागली.

नागामात्याचा चेहरा पांढरा फट्ट पडला. राजाने सुनीता निर्दोषी असल्याचे ओळखले. त्याने सुदर्शनला सोडून देण्यास सांगून त्याची व सुनीताची क्षमा मागितली व मंत्र्याला फांशीची शिक्षा दिली.

त्यानंतर सुनीता व प्रताप यांचा विवाहसमारंभ सुमुहूर्तावर थाटामाटाने पार पडला.

पांघरलेला खुळेपणा

एकदा एका राज्यात मोठा दुष्काळ पडला. खायला अन्न नाही की प्यायला पाणी नाही. त्याच काळात राजाचा एक उंट कोठे तरी नाहीसा झाला. त्याच्या शोधार्थ राजाने आपल्या शिपायांना पाठविले.

त्याच राज्यात एक खुळी रहात असे. तिला तीन मुलगे होते. त्यातला मोठा शेतीभाती करी. दुसऱ्याने मळा लावला होता व तिसरा विणकाम करून उदरनिर्वाह करी. राजाचा उंट त्यांच्या घराच्या बाजूला आला तेव्हां त्या तिघांनी त्या उंटाला धरले आणि त्याला कापून त्याच्या पोटातले पाणी मडक्यांत आणि त्याचे मांस मोठमोठ्या भांड्यात लपवून ठेवून दिले.

हा सर्व प्रकार त्यांची खुळी आई पहात होती. तिच्या तोंडात कोणती ही गोष्ट लपत नसे. म्हणून मुलांनी तिला सांगितले की आई आज आम्ही तुला नवी नवेली करून तुझे लग्न लावून देणार आहो. तुझ्या लग्नाच्या वळी या उंटांचे मांसच शिजवून पाहुण्यांना वाढणार आहों.

राजाचे शिपाई शेतीभाती करणाऱ्या भावाकडे आले आणि त्यांनी उंटाविषयी चवकशी केली तेव्हां तो म्हणाला–"अहो, तुम्हांला दिसत नाही का, मी एक सामान्य शेतकरी आहे. मी शेत नांगरतो आहे, दिसत नाही का तुम्हांला?"

"पण राजाचा उंट हरवला आहे. तू पाहिलास का कोठे?" शिपायाने विचारले.

"एका दिवसात दोन एकर शेत नांगरून होत नाही, मग पंधरा एकर कसे होणार?" त्याचे ते उत्तर ऐकून शिपायांना वाटले की वेडा बिडा असावा आणि त्याचा नाद सोडून ते मळेवाल्याकडे गेले. तो त्या वेळी आंबे तोडीत होता.

"तू राजाचा उंट पाहिला आहेस का रे?" शिपायांनी त्याला विचारले.

सौ. कमलाबाई नामजोशी

"तुम्ही पाहतांच आहां मी आंबे तोडतो आहे." माळी म्हणाला.

"तू आंबे तोडतो आहेस हे आम्हांला दिसते आहे. परंतु आम्ही विचारतो आहों की तू राजाचा उंट या बाजूला आलेला पाहिलास का?" शिपायांनी विचारले.

"आमच्या आंब्याला भोपळ्याएवढे आंबे लागतात हो!" माळी म्हणाला.

ही स्वारीदेखील वेडीच दिसते आहे असा विचार करून ते विणकराकडे गेले आणि त्याला त्यांनी विचारले—"काय रे, तू राजाचा उंट या बाजूला आलेला पाहिलास का?" तो देखील वेड्यासारखाच काहीतरी बोलला. म्हणाला—"कधी कधी एक ठाण विणतो तर कधी एक वारभर कापड सुद्धा विणून होत नाही."

"ते नव्हे रे, तू राजाचा उंट कुठे पाहिलास का इकडे आलेला?" शिपायांनी पुन्हां त्याला विचारले.

"लग्न सराईच्या वेळी मिळतात चार पैसे जास्त! नाहीतर व्यापारी कोठे देतो पुरी किमत?" तो म्हणाला.

"त्या तिघांच्या उत्तराला कंटाळून शिपाई त्यांच्या आईकडे गेले. ती खुळी दारात उभी राहून त्या शिपायांकडेच पहात उभी होती. त्यांनी जवळ जाऊन तिला तोच प्रश्न विचारला—"म्हातारे! राजाचा उंट पाहिलास का ग?"

"कां नाहीं, पाहिला तर! माझ्या मुलांनी त्याला ठार केले." म्हातारी म्हणाली.

"केव्हां ठार केले म्हातारे?" शिपायांनी विचारले.

"ज्या दिवशी मला नवी नवेली केले त्यांनी त्याच दिवशी." म्हातारी म्हणाली.

शिपायांना वाटले की या खुळीजवळ आपण चवकशी केली हा आपलाच मूर्खपणा!"

भुतांचे शेत

फार पूर्वी कोशल देशाच्या सीमेवर रंगपुरी नामक एक लहानसे राज्य होते. त्या गावातले लोक फार गरीब होते. याचे कारण गावाच्या तीन बाजूची जमीन ओसाड होती. फक्त उत्तरेकडे सुपीक जमीन होती. पण गेली आठदहा वर्षे गावकऱ्यांनी त्या जमिनीत लागवड करण्याचे सोडून दिले होते. मोलमजुरी करून जे पैसे मिळत त्यावर त्यांना आपला उदर निर्वाह करावा लागे. कारण उत्तरेकडील जमिनीत भुताटकी सुरू झाली तेव्हांपासून तिकडे त्यांनी जाणेच सोडून दिले. काही जण हिंमत करून तिकडे गेले. त्यांच्या पैकी काही परतलेच नाहीत, आणि जे परतले ते वेडे होऊन परतले. म्हणून गांवकऱ्यांना दहशत बसली आणि त्यांनी तिकडे जाणे येणे सोडून दिले. अशा तऱ्हेने ती जमीन ओसाड पडून राहली.

त्या गावात सुधीर नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. तो लहानपणी काशीला विद्याभ्यासासाठी गेला होता. षड्शास्त्राचा अभ्यास करून तो नुकताच परत आला होता. गावकरी फक्त मजुरी करतात हे ऐकून सर्व गावकऱ्यांना बोलावून त्याने त्याचे कारण विचारले व ते ऐकल्यावर त्याला गावकऱ्यांच्या भोळेपणाबद्दल आश्चर्य वाटले. गावकरी म्हणाले—"शेताच्या मध्यभागी एक मोठे वडाचे झाड आहे. त्या झाडावर भुते रात्री मशाली लावून शेतात हिंडतात. ही गोष्ट कोणी सांगून आम्ही ऐकली असे नसून आम्ही स्वत: डोळ्यांनी पाहिली आहे."

सुधीरने त्यांना उलट सुलट सर्व प्रकारचे प्रश्न विचारले तेव्हां ते म्हणाले—"ती पालखी घेऊन शेतात नाचतात, हसतात व खिदळतात."

श्री. वा. स. बापट

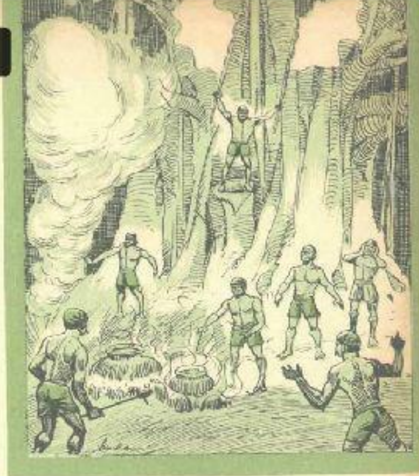

ते सर्व ऐकून घेऊन सुधीर कोणाला काही सांगितल्याशिवाय रात्री काळोख पडल्यावर त्या भुतांच्या शेताकडे निघाला. गावाबाहेर आल्यावर त्याला दुरूनच ते वडाचे मोठे झाड दिसले. त्या झाडाच्या टोकाला त्याला काही तरी पांढरे हालत असलेले दिसले. त्या पांढऱ्या वस्तूजवळच त्याला एकदम कसला तरी जाळ झाल्या सारखा दिसला. तो जाळ फार वेळ टिकला नाही. कोणी तरी मोठ्याने हसल्याचा आवाज पण ऐकू आला. नंतर पुन्हां सर्व सामसूम. सुधीरने ते सर्व एक गंमत म्हणून पाहिले व दातओठ चावून 'थांबा, खोड मोडतो तुमची!' असं मनातल्या मनात म्हणून व काही तरी करण्याचे ठरवून तो घरी येऊन झोपला.

दुसऱ्या दिवशी दुपारी जेवणखाण झाल्यावर सर्व आपापल्या घरी गप्पा मारीत आराम करीत असता सुधीरने त्याला जरूर असलेले सामान घेतले व त्यांचे एक गाठोडे बांधून घेऊन निघाला. वाटेत कोणी विचारले की कोठे निघालास तर त्याला तो परगावी जातो आहे असे सांगून पुढे निघून गेला.

सूर्यास्ताच्या आधी सुमारे दोन तास सुधीर भुताच्या शेताकडे गेला. त्याने जवळ पासची जागा लक्षपूर्वक पाहिली तेव्हां त्याला माणसांच्या पावलांच्या खुणा दिसल्या. त्या खुणा जुन्या नव्हत्या. त्यावरून तिकडे लोक येतजात असावेत असे त्याला वाटले.

सूर्यास्ताच्या सुमारास सुधीरने आपले गाठोडे सोडून त्यांत ठेवलेले काळे कपडे काढून अंगात घातले आणि गाठोडे घेऊन झाडावर चढला. एका उंच फांदीवर बसून त्याने स्वतःभोवती दोरी बांधून घेतली. बसल्या बसल्या डुलक्या घ्याव्या लागल्या तर चुकून खाली पडण्याचा प्रसंग येऊ नये म्हणून त्याने ती व्यवस्था केली होती. काळोख पडल्यावर त्याने बरोबर खायला आणलेले खाद्य पदार्थ खाऊन घेतले आणि भुतांची वाट पहात बसला.

मध्यरात्रीच्या सुमारास काही लोक त्या भुतांच्या शेतात आले. त्या लोकांना ती जागा चांगली माहीत असल्याचे स्पष्ट दिसत होते. ते एकंदर पाच जण होते. त्यांनी एका जागी एक शेकोटी पेटविली. त्यात त्यांनी कसली तरी पूड टाकली. त्या बरोबर एकदम मोठा जाळ झाला व विझला. त्यानंतर त्यांनी सैपाक केला. एकाने एक मोठी काठी घेतली. काठीला मोठे पांढरे कापड बांधले आणि वडाच्या झाडाजवळ थोडा वेळ हालवीत राहून नंतर ते खाली ठेवले. मधून मधून एक मनुष्य कोल्ह्यासारखा ओरडत राहला अन् आणखी एक जण मोठमोठ्याने हसत राहला.

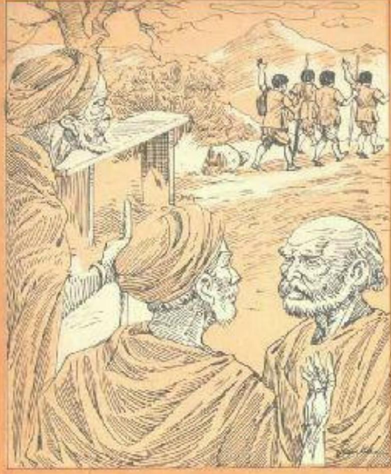
अशा तऱ्हेने ते काही वेळ भुताटकीचे नाटक करीत राहले. काही वेळाने आणखी दहाजण तेथे आले. त्यांच्या पैकी प्रत्येकाजवळ गाठोडी होती. ते एक जळणारे लाकूड घेऊन वडाच्या झाडाखाली एका जागी मोठा दगड होता तेथे आले. त्यांनी सर्वांनी मिळून तो दगड बाजूला सरकवला आणि त्याच्या खाली खणले. थोडी माती खणून झाल्यावर खड्ड्यात काही गाठोडी दिसली. त्या दहा जणांनी आपापली गाठोडी त्या खड्ड्यात ठेवून खड्डा बुजवला आणि दगड पुन्हा त्या खड्ड्यावर सरकवून ठेवला. नंतर सर्वांनी मिळून एकत्र बसून बरोबर आणलेले खाण्याचे पदार्थ खाऊन घेतले. नंतर काही वेळ भुतांचे खेळ खेळत तेथून निघून गेले.

ते लोक चोर होते हे सुधीरने ओळखले. चोर निघून गेल्यावर सुधीर निश्चित होऊन झाडावरच झोपला. त्याची झोप मोडली तेव्हां सूर्य बराच वर आला होता.

त्याने स्वत: भोवती बांधून घेतलेली दोरी सोडली व खाली उतरून गावात गेला.

गावातल्या तरुण मंडळींनी सुधीरला विचारले–"काय रे, तू गांवाबाहेर कोठे तरी गेला होतास म्हणे? कोठे गेला होतास व इतका लवकर परत कसा काय आलास?"

"मी कोठे दूर नव्हतो गेलो. भुतांच्या शेतात भुतांच्या बरोबर होतो." सुधीर म्हणाला.

भुतांनी तुला जिवंत कसे काय सोडलं बुवा?" गावकरी चकित होऊन विचारू लागले.

"अरे ती भुंते आपल्यासारखीच भुते आहेत. आपण हिंमत करून तिकडे गेलो तर ती सर्व पळून जातील. तुम्हांला एक गंमत मी दाखवणार आहे आज!" सुधीर म्हणाला.

सुधीर काहीतरी मूर्खपणा करून आपल्या सर्वांना धोक्यात ढकलणार असे पुष्कळांना वाटले. परंतु काही तरुण मंडळी सुधीर बरोबर भुतांच्या शेतात जायला तयार झाली. त्यांनी भुतांचे शेत हिंडून पाहिले. 'भुते' कोठे सैपाक करतात. त्यांनी शेकोटी कोठे पेटविली होती. एकदम जाळ कसा झाला व कसा तो विझला, एका 'भुता'ने हातात काठी घेऊन त्याला पांढरे फडके घेऊन कोठे व कसे हलवले व त्याच्या बरोबर 'भुते' कशी ओरडली व हसली वगैरे वर्णन करून सुधीर म्हणाला–"ही 'भुते' एकंदर पंधरा आहेत. मी हे सर्व झाडावर बसून पाहिले. ही 'भुते' नसून चोर आहेत. भुतांसारखे खेळ करून त्यांनी गावकऱ्यांना दहशत बसेल असे केले आहे. हे चोरून आणलेला माल या झाडाखाली एका खड्ड्यात पुरून ठेवतात. गावकऱ्यांना हे सर्व कळू नये व त्यांचा धंदा निर्विघ्न चालू रहावा यासाठी ह्या चोरांनी भुताटकीचे हे नाटक रचलं आहे.

नंतर सर्वांनी मिळून तो दगड बाजूला सारला व खड्डा खणून पाहल्यावर त्यांना सुधीरने सांगितल्याप्रमाणे शंभरावर गाठोडी दिसली. सुधीरने ती सर्व गाठोडी तरुण मित्र मंडळींच्या मदतीने उचलून गावात नेली. त्याने सर्व गावकऱ्यांना एकत्र जमवून भुतांच्या शेताचे गुपित समजावून सांगितले. गांवकऱ्यांना तो म्हणाला ते कबूल करावे लागले व स्वत:च्या मूर्खपणाबद्दल पश्चात्ताप करावा लागला.

सुधीर म्हणाला–"आपल्या गावाला फसविणाऱ्या या चोरांना अद्दल घडेल असे काही तरी केले पाहिजे. नाही तर हे आपले गाव सोडून दुसऱ्या गावी जाऊन पुन्हा त्या गावाच्या लोकांना त्रास देतील."

त्यांनी सर्वांनी मिळून त्यांना मिळालेला तो सर्व ठेवा राजाला देण्याचे ठरविले. त्या प्रमाणे त्यांनी राजाकडे ती सर्व गाठोडी नेऊन दिली.

त्या दिवशी रात्री चोर आपली गाठोडी घेऊन त्या वडाच्या झाडाजवळ आले तेव्हां झाडाखाली रिकामा खड्डा पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले. ते किंकर्तव्यविमूढ स्थितीत उभे असता सुधीरला पुढारी करून गावातल्या पन्नासवर तरुण मंडळींनी काठ्या घेऊन त्या चोरांवर हल्ला केला व सर्व चोरांना खूप चोप दिला आणि त्यांना कैद करून राजाकडे घेऊन गेले.

राजा गावकऱ्यांवर खूष झाला. त्या चोरांनी कित्येक वर्षे राज्यात धुमाकूळ माजविला होता. सुधीरने चातुर्याने चोरांना पकडवून दिले याबद्दल राजाने त्याला शाबासकी दिली आणि गावकऱ्यांना चार महिने पुरेल एवढे धान्य दिले.

त्या वर्षी रंगपुरीच्या शेतकऱ्यांनी शेत नांगरून पुन्हा पीक काढले. अशा तऱ्हेने गांवावरचे संकट कायमचे टळले व गावकरी सुखी झाले.

भिकाऱ्याची काठी

एका गावी एक भिकारी रहात असे. त्याच्या हातात पितळी मूठ असलेली एक काठी नेहमी असे. काठीचे दुसरे टोक पण पितळी होते.

त्या गांवच्या रामूने एक गोष्ट पाहिली, तो भिकारी एक क्षणभर देखील ती काठी दूर ठेवीत नसे. तसा तो भिकारी म्हातारा नव्हता अन् आंधळा पण नव्हता. मग नेहमी स्वत:जवळ तो ती काठी कशासाठी ठेवतो बरे? कदाचित त्या काठीत तो पैसे जमवून ठेवीत असावा, असे समजून रामूने ती काठी केव्हां तरी लांबविण्याचे मनाशी ठरविले. एकदा रामू, भिकारी झोपत असे तेथे रस्त्याचा बाजूला स्वत: पण जाऊन झोपला. भिकारी या कुशीवरून त्या कुशीवर वळलेला पाहून रामूने ती काठी हळूच उचलून घेतली आणि तेथून पाय काढला.

वाटेत रामूला एक वाणी भेटला. तो माल विकत घ्यायला बाजारात चालला होता. त्या वाण्याजवळ पैशाची थैली रामूला दिसली. रामूने त्या वाण्याला आड वाटेला अडवले व दरडावून पैशाची पिशवी मागितली. वाण्याने नकार दिला.

रामूने पुन्हां दरडावून विचारले– "मुकाट्याने देतोस की नाही?" आणि त्याच्या कपाळात ती काठी मारली. काठीचा मार डोक्यात बसल्यामुळे वाणी बेशुद्ध होऊन खाली पडला.

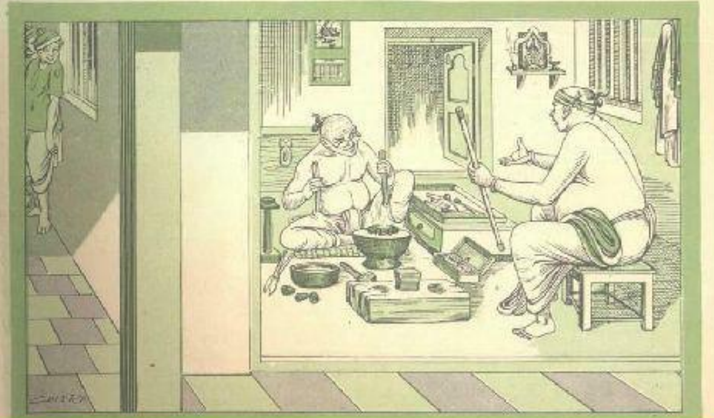
वाणी बेशुद्ध होऊन पडलेला पाहून रामूला वाटले की तो मेला असावा. आपल्या हातात काठी पाहून आपल्यावर कोणी संशय करू नये म्हणून रामूने ती काठी तेथेच टाकली आणि पळून गेला.

थोड्या वेळाने वाणी शुद्धीवर आला. त्याची पिशवी नाहीशी झालेली होती. परंतु एक काठी जवळ पडलेली होती. वाण्याने काठी उचलून पाहिली. त्याला ती आकाराच्या मानाने जड वाटली. काठीची दोन्ही टोके पितळी होती. त्याने विचार केला त्या काठीचा काही तरी कल्पित महिमा सांगून ती काठी वीस रुपयांला विकता येईल. त्याच्या पिशवीत दहाच रुपये होते.

असा विचार करून त्या वाण्याने शेजारच्या गावी एका सोनाराच्या हाती ती काठी वीस रुपयाला विकली. सोनाराला म्हणाला–"या काठीत हिरे ठेवलेले आहेत. माझ्या जन्मकुंडलीप्रमाणे हे हिरे मला लाभत नाहीत. म्हणून स्वस्तात विकायला तयार झालो. तू ही काठी विकत घेऊन आत जे हिरे आहेत ते ठेवून घे."

वाण्याच्या भुलावणीला भुलून जाऊन सोनाराने ती काठी वीस रुपयांला विकत घेतली.

वाणी व सोनार दोघांचे बोलणे दुरून दोन चोर ऐकत होते. रात्री त्या चोरांनी ती काठी चोरली. काठी घेऊन चोर गावाबाहेर गेले. काठीची पितळी मूठ व टोक काढून आतले हिरे काढून सारखे वाटून घ्यायचे दोघांनी ठरविले होते. परंतु ती मूठ किंवा टोक काढणे त्यांना शक्य झाले नाही. या शिवाय कोणी किती हिरे

श्री. शा. वा. वाटवे

घ्यायचे या प्रश्नावर दोघांची मारामारी पण झाली. त्यांची ती मारामारी पाहून राजाच्या शिपायांनी त्यांना धरले आणि राजासमोर नेऊन त्यांना हजर केले. त्यांचे भांडण त्या काठीत लपवून ठेवलेल्या हिऱ्यांसाठी आहे आणि ती काठी त्यांनी कोठून तरी चोरून आणली आहे, हे राजाला कळले. म्हणून राजाने त्या दोघांना कैदेत टाकले. त्यानंतर राजाने आपल्या राज्यात अशी दवंडी पिटविली की जो कोणी काठीच्या आत काय ठेवले आहे व ते कसे काढावयाचे हे सांगेल त्याला मोठे इनाम दिले जाईल.

ती दवंडी ऐकून रामू, वाणी, सोनार व भिकारी चौघे राजाकडे आले. रामू म्हणाला–“महाराज! या काठीत सोने लपवून ठेवले आहे.”

“नाही महाराज, हिरे आहेत!” वाणी म्हणाला. “बरोबर आहे महाराज, हिरेच आहेत.” सोनार पण म्हणाला.

“महाराज! ही काठी माझी आहे. ती माझी मला परत द्यावी.” भिकाऱ्याने राजाजवळ प्रार्थना केली.

“यात काय आहे, हे प्रथम सांग!” भिकाऱ्याला राजा म्हणाला.

“महाराज! भिकाऱ्याच्या काठीत काय असणार? एका थोर पुरुषाने या काठीच्या दोन्ही टोकांना पितळी टोपणे बसवून दिली होती.” भिकारी म्हणाला.

भिकारी जे म्हणाला ते राजाला खरे वाटले. त्याच्या बोलण्यात कृत्रिमपणा नव्हता. रामू, वाणी व सोनार तिघांपैकी एकालाही काठीत काय आहे हे सांगता आले नाही. म्हणून राजाने सर्व गोष्टींची चवकशी करून व काठी त्या भिकाऱ्याचीच असल्याबद्दल खात्री करून घेऊन ती काठी त्याला दिली आणि तिघांकडून शंभर रुपये दंड वसूल केला.

राजदंड

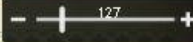
विक्रमसिद्धी जेव्हां कलिंग देशाच्या गादीवर बसला तेव्हां त्याने सर्व प्रथम आपल्या राज्याच्या चारी बाजूला जे शत्रु राजे होते त्या सर्वांना जिंकून आपले राज्य सुरक्षित केले. परंतु भुवनगिरीचा मांडलिक राजा जयदेव याने, बंड पुकारले. त्याचे पारिपत्य करण्यासाठी विक्रमसिद्धीने आपला विश्वास पात्र व हुशार सेनापती शक्तिसिंह याला पाठविले. शक्तिसिंह निघाला तेव्हां राजाने आपला राजदंड त्याच्या हातात दिला व म्हणाला–“हा राजदंड माझा प्रतिनिधी आहे. हा दंड तुझ्या हातात असेपर्यंत तू जो जो निर्णय घेशील तो माझाच निर्णय आहे असे समज. तू विजयी होशील!”

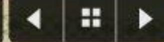
शक्तिसिंह एक मोठे सैन्य घेऊन भुवनगिरीच्या किल्ल्यापासून एका मैलावर येऊन पोंचला. स्वारी करून तो किल्ला जिंकणे त्याला कठीण वाटले.

म्हणून शक्तिसिंहने लढाई करून किल्ला जिंकण्याचा विचार सोडून दिला आणि जयदेवशी संधीची बोलणी सुरू केली. त्याने दोघांच्या भेटीसाठी किल्ल्यापासून थोड्या अंतरावर एक तंबू उभा केला व त्या तंबूत दोघांची भेट होण्याचे ठरले. त्याने तंबूत मोठमोठ्या शंभर पेट्या आणून ठेवल्या. मोजक्या अंगरक्षकांबरोबर तो तंबूत पोचला व जयदेवची वाट पाहू लागला. थोड्या वेळाने जयदेवदेखील काही अंगरक्षकांबरोबर आला.

शक्तिसिंह जयदेवला सामोरा गेला. तो त्याला म्हणाला–“मी आपल्या अंगरक्षकांना दूर जायला सांगतो, तू पण त्यांना दूर राहायला सांग. मी एक देखील शस्त्र घेऊन आलो नाही. तू देखील निःशस्त्र भेटीला ये. आपण काय बोलतो हे कोणाला कळता कामा नये.” जयदेव त्या गोष्टीस कबूल झाला.

श्री. जां. दे. पाटील

आता फक्त दोघेच डेऱ्यात उरले. तेव्हां शक्तिसिंह जयदेवला म्हणाला– "महाराजांनी माझ्यावर पहा, एकदम केवढी जबाबदारी टाकली आहे. तुझा किल्ला जिंकणे मला शक्य वाटत नाही. पराभव होऊन मी परतलो तर माझी मान उडविली जाईल. तू महाराजांविरुद्ध बंड पुकारलेले पाहून तुझ्या शौर्य व साहसाचे जेवढे कौतुक करावे तेवढे थोडेच आहे. कधी कधी असे वाटते की मी तुझ्याच सारखे बंड करून तुझी मैत्री मिळवून एक स्वतंत्र राज्य कां स्थापू नये."

"याहून जास्त आनंदाची गोष्ट ती काय असणार? तू एक शूर योद्धा आहेस. आपण दोघे मिळून कलिंग राज्य जिंकू या. माझ्या साम्राज्यात माझ्यानंतर माझ्या बरोबरीच्या पदाचा अधिकारी तूच होशील. पण तू माझ्याशी दगा करणार नाहीस याची काय खात्री?" जयदेवने शंका केली.

"मी शपथ घेऊन शपथेची किंमत इतकी स्वस्त करू इच्छित नाही." शक्तिसिंह म्हणाला.

"तू माझ्या पदरी काम करण्यास तयार असशील तर तुझ्या बोलण्यावर माझा विश्वास बसेल." जयदेव म्हणाला.

"त्याला मी कबूल आहे. पण मी या सर्वांहून अधिक मूल्यवान वस्तू तुला द्यायला तयार आहे." असे सांगून शक्तिसिंहने आपल्या एका अनुचराला बोलावून त्याला एका पेटीकडे बोट दाखवून त्या पेटीचे कुलूप तोडण्यास सांगितले.

त्या पेटीत सोनेच सोने होते. ते दाखवून शक्तिसिंह म्हणाला महाराजांनी या पेटचा युद्धाच्या खर्चासाठी मला दिल्या आहेत. कुलूप फोडले ती पेटी तेवढी मागे सोड, बाकी पेटचा तू किल्ल्यात घेऊन जा. आपण साम्राज्य स्थापन करू तेव्हां प्रजेच्या सुख–सोयीसाठी पैसा खर्च करावा लागेलच. इनामे वांटून शत्रु पक्षांतील लोकांस फितूर करून घेण्यास या पैशांचा उपयोग होईल. या शिवाय हे सर्व सोने तुला देऊन टाकल्यावर धनाभावे माझ्या सैन्याने माझ्या विरुद्ध बंड केले तरी त्या सैन्याला जिंकणे अशक्य नाहीं. या पेटचा घेऊन जायला दोनशे शिपाई मी पाठवितो. त्यांच्याजवळ शस्त्रे राहणार नाहीत. त्यानंतर तू मला बोलावल्यावर किल्ल्यावर येऊन तुला भेटेन." शक्तिसिंहाने आपली योजना जयदेवाला समजावून सांगितली.

जयदेव ती सर्व योजना ऐकून खूष झाला. सर्व पेटचा किल्ल्यात घेऊन जाण्या साठी

कलिंग देशाचे दोन दोन सैनिक होते. जयदेवने आपल्या अंगरक्षकांपैकी एकाला सांगितले की किल्ल्याच्या दरवाज्यावर पाहरा देत असलेल्या पाहरेकऱ्यांना पेटघा आत घेऊन जाणारांस पेटघांसह प्रवेश देण्यास सांगावे.

सैनिक निघून गेल्यावर दोघे परस्परांशी बोलू लागले. त्यावेळी जयदेव शक्तिसिंहाला म्हणाला–"तुला आपला राजदंड देऊन महाराजांनी पाठविले आहे, असे ऐकतो. यापुढे तो राजदंड माझ्याजवळ ठेव!"

शक्तिसिंह होकार देऊन राजदंड घेऊन आला व म्हणाला–"हा एक अपूर्व राजदंड आहे. हा ज्याच्या हाती असेल त्याला कोणी जिंकणेच शक्य नाही. जो राजद्रोह करील त्यांचा वध करण्यास हा वज्रायुधा सारखा भयंकर आहे." असे म्हणत शक्तिसिंहने एका क्षणार्धात तो राजदंड जयदेवच्या डोक्यावर इतक्या जोराने मारला की जयदेव तत्काळ मरण पावला.

तिकडे किल्ल्यात पोचल्यावर सर्व पेटघा शिपायांनी उघडल्या त्यांतून एकेक शिपाई व शस्त्रास्त्रे बाहेर आली. पेटीतल्या शिपायाने ती शस्त्रे पेटघा आणणाऱ्या शिपायांना दिली. अशातऱ्हेने त्या तीनशे शिपायांनी एक जुटीने युद्ध करून किल्ल्यातील मुख्य दारांवर अधिकार मिळविला.

तिकडून कलिंग देशाच्या सैन्याने त्याच वेळी किल्ल्यात प्रवेश केला व किल्ला काबीज केला.

शक्तिशिह इतक्या चातुर्याने बंडखोर भुवनगिरीच्या मांडलिक राजाचा वध करून त्याचा किल्ला जिंकील असे कलिंग देशाच्या राजाला स्वप्नातदेखील वाटले नव्हते. त्याने शक्तिसिंहाला जयदेवाचे राज्य देऊन त्याला आपला एक मांडलिक राजा म्हणून नेमले व त्याला अनेक पदव्या बहाल करून भूषित केले.

धुळीचे पाय

मुले संध्याकाळपर्यंत खेळून घरी परत आली. आजोबा म्हणाले–"आला का रे मुलांनो हात पाय धुवून?"

सर्व मुले भराभर हातपाय धुवून आली. एकटा छोटू हातपाय धुवायला नाही गेला असे मुलांनी आजोबांना सांगितले. त्याला त्याचे आजोबा म्हणाले–"छोटू, बाळ, जा स्वच्छ पाय धुवून ये. पहा, पायावर केवढी धूळ जमा झाली आहे!"

"तो कधी पाय धुवीत नाही, आजोबा! तसाच येऊन अंथरुणावर लोळू लागतो." मुलांनी त्याच्या विरुद्ध तक्रार केली.

"पाय धुतले तरी पुन्हां माती लागते पायाला, आजोबा!" छोटू म्हणाला आणि पाय आपटीत जाऊन हात पाय धुवून आला.

"फार पूर्वी छोटू सारखाच एक राजा होता." आजोबांनी म्हटले मात्र, मुले 'गोष्ट गोष्ट' म्हणत आजोबांच्या चारी बाजूला घोळका करून चिकटून बसली. छोटूने विचारले–"कोण होता हो तो राजा?"

"सांगतो हं!" असे म्हणत आजोबांनी तपकीर नाकात कोंबली व गोष्ट सांगू लागले,–"त्या राजाला धूळ आणि मातीच्या नांवाने राग येत होता. पायाला थोडीशी धूळ लागली की तो लगेच पाय धुवीत असे, पण पायाला पुन्हां माती लागे.

म्हणून एकदां राजाने आपल्या मंत्र्याला बोलावून हुकूम सोडला–"मी तुला एका महिन्याचा अवधी देतो. राज्यात धुळीचा किंवा मातीचा एक कणदेखील कोठे दिसतां कामा नये. जर दिसला तर तुझे डोकेंच उडवीन."

राजाची आज्ञा ऐकून मंत्री घाबरला. त्याने दरबारातल्या पंडितांना बोलावून त्यांचा सल्ला घेतला. सर्वांनी मिळून असे

सौ. शारदाबाई मानकर

ठरविले की एक लाख केरसुण्या घेऊन राज्याची सफाई सुरू करावी.

एक लाख मजूर केरसुण्या घेऊन सफाई करू लागल्यावर इतकी धूळ उडू लागली की श्वासोच्छ्वास घेणे कठीण झाले. राजाला तर शिंकांवर शिंका येऊ लागल्या. राजाने मंत्र्याला बोलावून दरडावून विचारले–"हे तू काय आरंभविले आहेस? तुला धूळ नाहीशी करायला सांगितले होते आणि आकाशच धुळीने धुंद झाले आहे. आजच्या आज धूळ खाली बसली नाही तर तुझे डोके उडवीन." मंत्री घाबरला व त्याने पुन्हा दरबारी पंडितांचा सल्ला घेतला. सर्वांनी एक मताने सल्ला दिला की धुळीचा शत्रू पाणी आहे. दहा लाख बालड्या पाण्याने राज्यभर पाण्याचा छिडकाव करावा.

त्याप्रमाणे दहा लाख लोक दहा लाख बालड्या घेऊन विहिरींतून पाणी काढून छिडकाव करू लागले. थोड्याच वेळाने सर्व विहिरी कोरड्या पडल्या. जागोजागी लहान डबकी व तलाव तयार झाले.

ते कळल्यावर राजा पुन्हां मंत्र्याला बोलावून त्याला दरडावून म्हणाला–"तुला एक समस्या सोडवायला सांगावी तर तू दुसरी उभी करतो आहेस. उद्या या वेळे-

पर्यंत ही समस्या सुटली नाही तर तुला तुझे डोके तुझ्या खांद्यावर दिसणार नाही. लक्षांत ठेव."

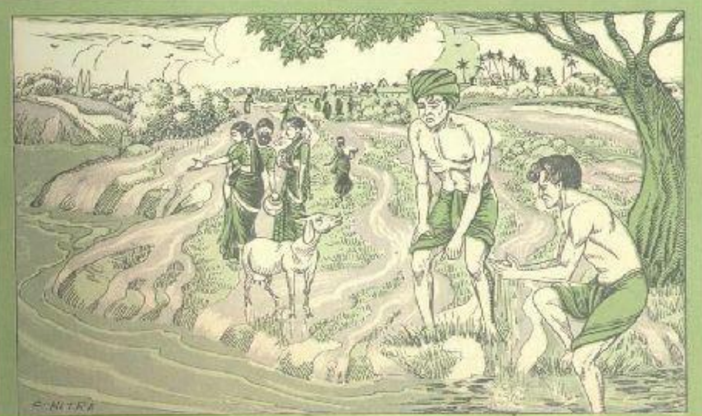
आता मात्र मंत्र्याची गाळणच उडून गेली. त्याने सर्व दरबारी पंडितांची सभा बोलाविली. त्यांच्या पैकी एकाने सल्ला दिला–"आपल्या राज्यात जेथे जेथे म्हणून मनुष्य चालतात तेथे तेथे कातडी अंथरून ठेवावी."

सर्वांनी त्याच्या बुद्धिमत्तेची वाखाणणी केली.

मंत्र्याने राजाजवळ जाऊन त्याने जो उपाय करण्याचे ठरविले होते ते सांगितले.

राजाने त्याला शाबासकी दिली व म्हणाला–"छान! आजपर्यंत या सर्वांची अक्कल कोठे गेली होती? जा, सर्व चांभारांना सांगा, असेल तेवढे चामडे घेऊन या."

राजाच्या हुकमाने राज्यभर दवंडी पिटविण्यात आली. सर्व चांभार राजवाड्या-समोर हजर झाले. राजा त्यांना म्हणाला–"रस्ते व वाटा, जेथे जेथे आपण मनुष्य जातो येतो ती सर्व जागा कातडे अंथरून झांकून टाकावयाची आहे. तेव्हा एवढ्या वाटेवर अंथरायला किती कातडी लागतील हे मला सांगा."

तेव्हां एक म्हातारा चांभार समोर येऊन हात जोडून नम्रपणे म्हणाला– "महाराज! पहिल्याने हर्व रस्त्यांची लांबी रुंदी मापून पाहिली पाहिजे. तेव्हां किती कातडें लागेल हे सांगता येईल. हे काम एका आठवड्यात किंवा पंधरवड्यात पुरे होईल असे नाही मला वाटत."

राजाने क्रुद्ध मुद्रेने एकदा मंत्र्याकडे पाहिले, जणुकाही तो म्हणत होता की तू आतांपर्यंत जो जो उपाय केलास त्यामुळे फुकट वेळ गेला आणि व्यर्थ खर्च व श्रम करावा लागला.

इतक्यात एक तरुण चांभार पुढे येऊन हात जोडून म्हणाला–"महाराज! माझी एक विनंती आहे. मला वाटते, सर्व रस्त्यांवर कातडी अंथरत बसण्याची गरजच नाही. त्या ऐवजी पाय झाकण्या पुरेसे चामडे वापरले तर पुरेल. आपली आज्ञा असेल तर मी उद्यांच तसे चामडे शिवून तयार करून दाखवितो."

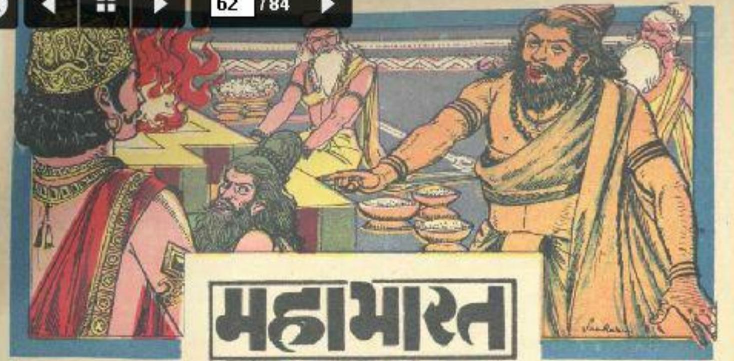
"असे म्हणतोस होय? बरं तर उद्या तयार करून घेऊन ये." राजा म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी तो तरुण चांभार चामड्याच्या वहाणा तयार करून घेऊन आला आणि त्या राजासमोर ठेवून म्हणाला– "पायात घालून पहा, महाराज!" त्या वहाणा खालीवर चामड्याच्या पट्ट्या लावून पाय झाकतील अशा होत्या. राजाने त्या वहाणा घालून चार पावले चालून पाहिले. रस्त्यावर जाऊन आला व पाय बाहेर काढून पाहिले. पाय स्वच्छ होते. धुळीचा एक कणदेखील पायावर नव्हता.

त्या तरुण चांभाराची पाठ थोपटून राजा म्हणाला–"अरे! तू तर माझ्या मंत्र्याहून हुशार निघालास! तू माझ्या दरबारातल्या सर्व दरबाऱ्यांसाठी वहाणा तयार करून घेऊन ये."

त्या दिवसापासून सर्व लोक वहाणा, चपला किंवा जोडे घालू लागले.

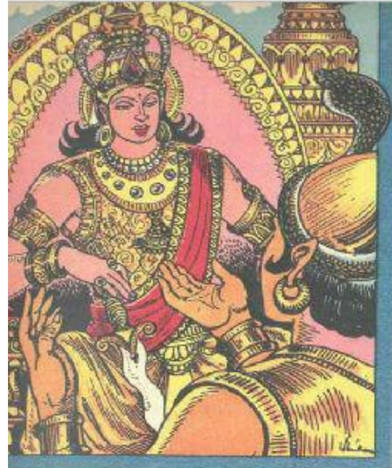

महाभारत

आपल्या वडिलांचा मृत्यु कसा झाला आता हे जनमेजय राजाला कळले. बालपणीच मंत्र्यांनी त्याचा राज्याभिषेक केला, तारुण्य येताच काशीनरेशाची मुलगी वपुष्ठा हिच्याशी त्याचे लग्न करून दिले. त्यानंतर त्यांनी त्याला सुचविले की महाराज, आपल्या वडिलांचा मृत्यु तक्षक नावाच्या सर्पाच्या दंशाने झाला आहे. म्हणून उदंक ऋषींनी सांगितल्याप्रमाणे आपण नागयज्ञ करावा.

म्हणून जयमेजय राजाने नागयज्ञ करून तक्षकादि सर्पांची त्यात आहुती देण्याचे ठरविले. राजपुरोहित व ऋत्विकांना बोलावून नागयज्ञ कसा करावा हे विचारले. त्यांनी सुचविल्या प्रमाणे आवश्यक सर्व यज्ञसामुग्री जमविण्यात आली. यज्ञ वेदिका तयार करण्यात आली. यज्ञाची तयारी चालू होती तेव्हां लोहिताक्ष नावाच्या सूताने येऊन भविष्य वर्तविले–"हा यज्ञ पुरा होण्यापूर्वी एक ब्राह्मण हा यज्ञ थांबवील."

जनमेजय राजाने लोहिताक्षाच्या म्हणण्याकडे दुर्लक्ष केले, एवढेच नव्हे तर कोणाला यज्ञ चालू असता यज्ञमंडपात प्रवेश मिळणार नाही याचा बंदोबस्त करून ठेवला. त्यानंतर जनमेजय राजाने वपुष्ठा महाराणीसह यज्ञ दीक्षा घेतली नागयज्ञासाठी चंडभार्गव होता म्हणून आणि पिंगल, उध्वर्ध व कौटसु हे उद्गाता म्हणून नेमले गेले. ठरलेल्या मुहूर्तावर यज्ञ आरंभ झाला. सर्व दिशांचे लक्षावधी साप येऊन यज्ञकुंडात पडू लागले.

तक्षक घाबरून इंद्राकडे आश्रय मागायला धावला तेव्हां इंद्र त्याला म्हणाला–"या नागयज्ञाचा ताप काही थोर नागांना होणार नाही असे स्वत: ब्रह्मदेवाने मला सांगितले आहे. तेव्हां तू भिण्याचे कारण नाही. तू माझ्या आश्रयास निश्चितपणे रहा.

नाग व सर्प यांचा संहार चाललेला पाहून वासुकी घाबरला. त्याने त्याची बहीण जरत्कारु हिला भेटून तिला म्हटले– "तुझे लग्न जरत्कारु मुनीशी अशा प्रसंगातून मुक्ति मिळावी म्हणूनच तर करून देण्यात आले होते. म्हणून तू आपला मुलगा आस्तिक याला पाठवून हा यज्ञ थांबव."

मातेच्या आज्ञेने आस्तिक यज्ञमंडपात आला. स्वस्ति वचन सांगून त्याने राजा, अग्नि आणि ऋत्विक सर्वांचा स्तोत्रपाठ केला. राजाला जनमेजय ते स्तोत्र ऐकून खूप झाला–" हा लहान किशोर वय आहे. पण मोठा ज्ञानी पुरुष दिसतो आहे. हा मागेल तो वर मी देईन."

लगेच आस्तिकाने नागयज्ञ बंद करावा अशी विनंती केली.

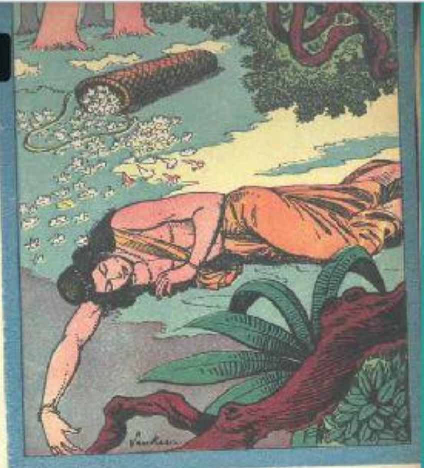
जनमेजय त्याला म्हणाला–" हा एक वर सोडून तूं पाहिजे तो दुसरा मागून घे." पण आस्तिक त्याला कबूल झाला नाही. इतर लोकानी वचन पालन करावे असा सल्ला दिला. अशा तऱ्हेने नागयज्ञ थांबला.

त्या वेळी जनमेजय राजाने सर्व ब्रह्म-वृंदांना दक्षिणा दिली. व्यास मुनी जेव्हां आपल्या शिष्यांसह वर्गांबरोबर तेथे आले तेव्हां वैशांपायनांच्या तोंडून राजाने आपल्या पूर्वजांचा वृत्तांत ऐकला.

भारत वंशाचा मूळपुरुष वैवस्वत मनु हा होता. तो अदितीचा नातू होता. वैवस्वताची मुलगी इला हिला पुरूरवा नांवाचा मुलगा झाला. पुरूरवा व ऊर्वशी यांना सहा मुल झाले त्यांत आयु नांवाचा एक मुलगा होता. त्याला नहुष वगैरे चार मुलगे झाले. शंभर यज्ञ करून नहुषाने इंद्र पद मिळविले. त्याला सहा मुलगे झाले. ययाती हा त्याचा दुसरा मुलगा. मोठा मुलगा यती तपश्चर्या करून मोक्षाच्या शोधार्थ गेला तेव्हां दुसरा मुलगा ययाती हा गादीवर बसला.

ययातीं राज्य करीत असतां शुक्राचार्य राक्षसांचे पौराहित्य करीत होते. देव व दानव यांच्या युद्धात जे राक्षस मरत त्यांना शुक्र संजीवनी मंत्राचा प्रयोगन करू जिवंत करी. देवांचा गुरु बृहस्पती याला संजीवनी विद्या अवगत नव्हती. म्हणून देवांनी बृहस्पतीचा मुलगा कच याला संजीवती विद्या शिकून घेण्यासाठी शुक्राकडे पाठविले.

कचने गुरुची भक्तिपूर्वक सेवा केली व गुरुपुत्री देवयानी हिचे मन स्वत:कडे ओढून घेतले. पुढे काही दिवसांनी कच हा बृहस्पतीचा मुलगा असल्याचे राक्षसांना कळले. एकदां कच आपल्या गुरूच्या गाई चरायला घेऊन गेला असता राक्षसांनी त्याचा वध केला आणि त्याच्या शरिराचे तुकडे करून लांडग्यांना खायला घातले. ती गोष्ट देवयानीला कळताच शुक्रातार्यांनी संजीवनी विद्येचा प्रयोग करून त्याला जिवंत केला. दुसऱ्या खेपेस कच देवयानी

साठी फुले आणायला गेला होता तेव्हां राक्षसानी त्याचा वध करून त्याला समुद्रात फेंकून दिले. देवयानी रडू लागली. तेव्हां शुक्राचार्यांनी त्याला पुन्हां जिवंत केले.

तिसऱ्या खेपेस राक्षसांनी कचाचा वध करून त्याला जाळून त्याचे भस्म मद्यांत घालून ते स्वत: शुक्राचार्यांना पाजले. या खेपेस संजीवनी विद्येचा प्रयोग शुक्राचार्यांनी केला तेव्हां तो त्यांच्याच पोटात होता. तो जिवंत झाला, पण बाहेर आला असता तर शुक्राचार्यांचाच जीव गेला असता. म्हणून नाइलाजाने शुक्राचार्यांनी त्याला प्रथम संजीवनी विद्या शिकवून बाहेर आल्या-

वर आपल्या गुरूला जिवंत करायला सांगितले.

कचने त्या प्रमाणे गुरूचे पोट चिरून बाहेर आल्यावर शुक्राचार्यांना त्याच संजीवनी विद्येचा प्रयोग करून जिवंत केले.

कच ज्या कामासाठी आला होता ते पुरे झाले होते. म्हणून त्याने गुरूचा निरोप घेतला. तेव्हां देवयानी त्याला म्हणाली— "मी तुझ्या तीनदां जिवंत करविले. म्हणून तू आतां माझ्याशी लग्न कर."

कच म्हणाला—"तू गुरुपुत्री म्हणजे भगिनीसारखी आहेस. तुझ्याशी विवाह हे महापाप होईल."

"तर मग तुला संजीविनी विद्येचा काही उपयोग होणार नाही." असा शाप देवयानीने त्याला शाप दिला.

"बरे तर तुझ्याशी कोणी ब्राह्मण लग्न करणार नाही." असा कचने तिला प्रति दिला आणि देवलोकात निघून गेला.

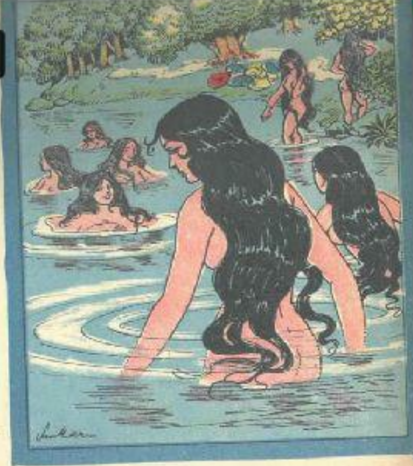
तेव्हां राक्षसांचा राजा वृषपर्व हा होता. त्याला शर्मिष्ठा नावाची मुलगी होती. एकदा ती देवयानी बरोबर आपल्या सर्व सखींसह वनविहार करायला गेली. एका जागी त्यांना सुंदर सरोवर दिसले. सर्वांनी आपले कपडे काठावर काढून ठेवले व स्नानाला पाण्यात उतरल्या. तेवढ्यात सोसाट्याचा वारा आला आणि त्यांची वस्त्रे एकत्र गुरफटून गेली. त्या पाण्याबाहेर आल्या तेव्हां घाईत शर्मिष्ठा देवयानीचीच साडी नेसली. देवयानीला नेसायला शर्मिष्ठेची साडीच उरली.

देवयानी घमेंडीत शर्मिष्ठेला म्हणाली— "तू किती झाले तरी राक्षसीणच. मी ब्राह्मण स्त्री आहे. तुझी साडी मी नाही नेसणार."

ते ऐकून शर्मिष्ठेला राग आला व ती म्हणाली—"ए पोरी! तोंड बंद कर. तुझा बाप माझ्या बापाने दिलेल्या भिक्षेवर जगतो आहे. मग मी सोडलेली साडी नेसण्यात तुला कां ग लाज वाटते?" तिने रागाच्या भरात देवयानीला एका विहिरीत ढकलले आणि आपल्या सखींबरोबर राजवाड्यात परत गेली.

थोड्या वेळाने ययाती राजा शिकार करून दमल्यामुळे विसावा घेण्यासाठी त्याच विहिरीजवळ आला. प्यायला पाणी काढू लागला तेव्हां त्याला विहिरीत पडलेली देवयानी दिसली.

"कोण तू? आणि विहिरीत कशी काय पडलीस?" ययातीने देवयानीला विचारले.

ती म्हणाली—"मी राक्षसांचे गुरु शुक्राचार्य यांची मुलगी. माझे नाव देवयानी मला वर काढा." असे म्हणत देवयानीने आपला हात वर केला. ययातीने तिचा हात धरून तिला वर काढले आणि आपल्या राजधानीस निघून गेला.

त्याच वेळी घूर्णिका नामक एक दासी देवयानीला शोधत तेथे आली. देवयानी तिला म्हणाली—"बाबांना जाऊन सांग की मी वृषपर्वाच्या राजधानीत पाऊल देखील टाकणार नाही. शर्मिष्ठाने माझा जो अपमान केला आहे." त्यानंतर देवयानीने दासीला सांगितले. वृत्त कळल्यावर शुक्राचार्य

मुलीला भेटायला धावत आले. त्यांनी तिला विचारले–"मुली! तू शर्मिष्ठेला काही म्हणालीस का? नाहीतर तिने तुला असे उगाच विहिरीत कां ढकलले?"

देवयानीने जे घडले ते सर्व वडिलांना सांगून शर्मिष्ठेने तिच्या वडिलांच्या गुरूला अपमानास्पद असे जे शब्द उच्चारले ते देखील सांगितले. ते ऐकून शुक्राचार्य म्हणाले–"तू राजधानीत प्रवेश केला नाहीस तर मी तरी कसा काय करीन?"

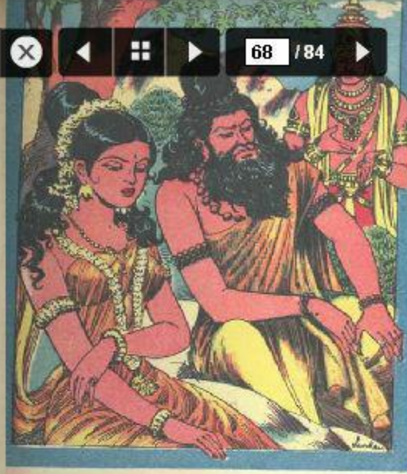
तिकडे वृषपर्व राजाला पण सर्व वृत्त कळले. तो स्वतः विहिरीजवळ धांवत आला व मुलीच्या चुकी बद्दल क्षमा मागून दोघांना राजधानीत यायला विनंती केली.

गुरु शुक्राचार्य म्हणाले–"राजा! तुझ्या अनुयायांचा व्यवहार माझ्याशी बरोबर नाही. तुझ्या अनुयायांनी माझ्या शिष्याला तीनदां ठार केले आणि आतां तुझ्या मुलीने माझ्या मुलीचा अशातऱ्हेने अपमान केला. या पुढे मी तुझे पौरोहित्य करण्यास तयार नाही."

वृषपर्वाने शुक्राचार्यांची अनेक प्रकारे क्षमा मागून नगरात येण्यास विनंती केली तेव्हां ते म्हणाले–"राजा! देवयानीने येण्याचे कबूल केले तर मी येईन."

राजाने देवयानी जवळ नगरात येण्यास विनंती केली तेव्हां ती म्हणाली–"शर्मिष्ठा व तिच्या दासी माझ्या दासी होऊन माझ्याबरोबर रहायला तयार असतील तर मी नगरात प्रवेश करीन." वृषपर्वाने ती गोष्ट मान्य केली. शर्मिष्ठा देवयानीची दासी झाली. देवयानीचे शिव्याशाप ती निमूटपणे सहन करू लागली.

एकदा देवयानी आपली दासी शर्मिष्ठा व इतर दासींबरोबर त्याच वनात गेली. त्यादिवशी सुद्धा ययाती शिकारीसाठी त्या वनात आला होता. शर्मिष्ठा व देवयानी

मुलीला भेटायला धावत आले. त्यांनी तिला विचारले–"मुली! तू शर्मिष्ठेला काही म्हणालीस का? नाहीतर तिने तुला असे उगाच विहिरीत कां ढकलले?"

देवयानीने जे घडले ते सर्व वडिलांना सांगून शर्मिष्ठेने तिच्या वडिलांच्या गुरूला अपमानास्पद असे जे शब्द उच्चारले ते देखील सांगितले. ते ऐकून शुक्राचार्य म्हणाले–"तू राजधानीत प्रवेश केला नाहीस तर मी तरी कसा काय करीन?"

तिकडे वृषपर्व राजाला पण सर्व वृत्त कळले. तो स्वतः विहिरीजवळ धांवत आला व मुलीच्या चुकी बद्दल क्षमा मागून दोघांना राजधानीत यायला विनंती केली.

गुरु शुक्राचार्य म्हणाले–"राजा! तुझ्या अनुयायांचा व्यवहार माझ्याशी बरोबर नाही. तुझ्या अनुयायांनी माझ्या शिष्याला तीनदां ठार केले आणि आतां तुझ्या मुलीने माझ्या मुलीचा अशातऱ्हेने अपमान केला. या पुढे मी तुझे पौरोहित्य करण्यास तयार नाही."

वृषपर्वाने शुक्राचार्यांची अनेक प्रकारे क्षमा मागून नगरात येण्यास विनंती केली तेव्हां ते म्हणाले–"राजा! देवयानीने येण्याचे कबूल केले तर मी येईन."

राजाने देवयानी जवळ नगरात येण्यास विनंती केली तेव्हां ती म्हणाली–"शर्मिष्ठा व तिच्या दासी माझ्या दासी होऊन माझ्याबरोबर रहायला तयार असतील तर मी नगरात प्रवेश करीन." वृषपर्वाने ती गोष्ट मान्य केली. शर्मिष्ठा देवयानीची दासी झाली. देवयानीचे शिव्याशाप ती निमूटपणे सहन करू लागली.

एकदा देवयानी आपली दासी शर्मिष्ठा व इतर दासींबरोबर त्याच वनात गेली. त्यादिवशी सुद्धा ययाती शिकारीसाठी त्या वनात आला होता. शर्मिष्ठा व देवयानी

चांदोबा
५४

एका उच्च कुळात झाला आणि विवाहाशिवाय तुला हे मातृत्व कसे काय लाभले?"

शर्मिष्ठा लाजेने मान खाली घालून म्हणाली–"मला एका महामुनीने हा पुत्र दिला."

ते ऐकून देवयानीने विचारले–"त्या महामुनीचे नाव ग काय?"

"त्या महामुनींचे दिव्य तेज पाहून त्यांचे नाव गाव विचारण्याचे भानच मला राहले नाही." शर्मिष्ठा म्हणाली.

एकदा राजा ययाती देवयानीबरोबर अशोकवनात शर्मिष्ठेच्या निवास स्थानाजवळून जाऊ लागला. शर्मिष्ठेच्या मुलांत ययाती राजाच्याच रूप लावण्याची झांक देवयानीला दिसली. तेव्हां तिने त्याला जवळ बोलावून विचारले–"खरे सांग! तुझ्या वडिलांचे नाव काय?" तेव्हां मुलाने ययाती राजा कडे पाहिले. देवयानीला परमावधीचा राग आला व ती जे तोंडाला आले ते शर्मिष्ठेला बोलली. म्हणाली–"तू राक्षसीणच खरी! तू माझ्याशीं द्रोह केला आहेस!"

शर्मिष्ठा तितक्याचदृढ शब्दात म्हणाली–"मी अधर्म केलेला नाही. तू जसे राजाला वरण केलेस तसेच मी केले. तू माझ्याहून मोठी आहेस व ब्राह्मणकन्या आहेस. म्हणून मी तुझा आदर करीत आले. हे राजर्षी आहेत. म्हणून मी एक महामुनी कडून मला ही पुत्रप्राप्ती झाली असे म्हटले तर त्यात काय गैर केले?"

ते ऐकून देवयानी ययातीवर राग काढून म्हणाली–"तुम्ही माझ्याशी द्रोह केलात. म्हणून मी यापुढे तुमच्या बरोबर राहणार नाही." असे सांगून ती पतीगृह सोडून पितृगृही निघून गेली आणि शुक्राचार्यांना सर्व वृत्तांत सांगितला. शुक्राचार्यांनी ययातीला वार्धक्याचा शाप दिला. म्हणून तो एकाएकी म्हातारा झाला.

गांधीचे चरित्र

[२]

मोहनदास गांधींनी कोठेतरी वाचले होते की दांपत्य जीवन हे पवित्र राखले पाहिजे. पतीने आपल्या बायकोला सोडून परस्त्रीचा विचारदेखील मनात येऊ देता कामा नये, तसेच पत्नीने पण पातिव्रत्याचे पालन केले पाहिजे. म्हणून गांधीजी कस्तूरबाला कोठे जाऊ येऊ देत नसत. देवळांत जायचे झाले तरी त्यांची परवानगी घेऊन जावे लागे. कुस्तूरबांना हे नियम असह्य वाटत. त्यांनी त्या विरुद्ध सत्याग्रह केला.

त्यानंतर कित्येक वर्षांनी गांधीजींनी स्वतः म्हटले होते–"मी बायकोवर अधिकार गाजवू लागलो आणि तिने सत्याग्रह शिकून घेतला. तिला माझा मूर्खपणा सहन करावा लागला हे कळल्यावर मला स्वतःचीच लाज वाटली. मी तिच्याजवळच अहिंसेचे शिक्षण घेतले."

गांधीजींना ते मोठ्यांची आज्ञा कधी मोडत नाहीत असा गर्व बालपणी होत असे. परंतु हळूहळू त्यांना हे कळू लागले की मोठ्यांचे अंधविश्वासाने अनुकरण करणे किंवा त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे डोळे झांकून वागणे हे मनुष्याने स्वतःच्या स्वतंत्र विचारांचे हनन करण्यासारखे आहे. त्यांनी त्या विरुद्ध 'बंड' केले. वैष्णव मतावलंबी गांधी कुटुंबातली मंडळी मांसखाणे किंवा सिगारेट पिणे याला महापाप मानीत. एका सहपाठ्याच्या संगतीत गांधीजी कोणाच्या नकळत मांस खाऊ लागले. परंतु घरी येऊन जेवले नाही तर आई विचारील. मग खोटे कसे बोलावयाचे? म्हणून त्यांनी मांस खाणेच सोडून दिले.

अगदी असेच गांधींची बालपणी आणखी एका मित्राच्या संगतीत सिगारेट ओढू